

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

εκδδα

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

**ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ**

**ΚΖ΄ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ
ΤΕΛΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ**

ΤΙΤΛΟΣ

**Η πολιτιστική πολιτική της τοπικής αυτοδιοίκησης
Θεωρητικές προσεγγίσεις, θεσμικό πλαίσιο και σύγχρονες
προκλήσεις**

**ΤΜ. ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ**

Επιβλέπουσα:

ΣΤΑΜΑΤΙΑ ΝΤΙΝΤΙΟΥΜΗ

Σπουδάστρια:

ΜΑΡΙΑ ΠΑΠΑΔΑΚΗ

ΑΘΗΝΑ - 2022

**Η πολιτιστική πολιτική της τοπικής αυτοδιοίκησης
Θεωρητικές προσεγγίσεις, θεσμικό πλαίσιο και σύγχρονες
προκλήσεις**

Περίληψη

Στο επίκεντρο της έρευνας της εργασίας αυτής βρίσκεται η σχέση πολιτισμού και τοπικής αυτοδιοίκησης. Η δυναμική της σχέσης πολιτισμού και τοπικής αυτοδιοίκησης εξετάζεται υπό το πρίσμα της πολιτιστικής δημοκρατίας, της πολιτιστικής αποκέντρωσης και της πολιτιστικής ανάπτυξης. Αποτυπώνεται το θεσμικό πλαίσιο για την πολιτιστική πολιτική σε τοπικό επίπεδο (διεθνές, ευρωπαϊκό, εθνικό) και επιχειρείται να αξιολογηθεί αν και κατά πόσον οι υπάρχοντες θεσμοί ανταποκρίνονται στις σύγχρονες προκλήσεις. Προτείνεται μια βελτιωμένη στρατηγική τοπικής πολιτιστικής πολιτικής, που στοχεύει στη βελτίωση της ζωής των πολιτών με την εμπέδωση της δημοκρατικής κουλτούρας και την ενίσχυση της οικονομίας της περιφέρειας και παρουσιάζονται παραδειγματικές πολιτιστικές πολιτικές που έχουν εφαρμοστεί σε τοπικό επίπεδο στο πεδίο του πολιτισμού στην Θεσσαλονίκη.

Λέξεις κλειδιά

τοπική αυτοδιοίκηση, πολιτιστική πολιτική, πολιτιστική δημοκρατία, πολιτιστική αποκέντρωση, πολιτιστική ανάπτυξη, θεσμικό πλαίσιο

Abstract

This paper aims to examine the relation between culture and local governance under the light of cultural democracy, cultural decentralization, and cultural development. It discusses the international, european and national institutional framework for cultural policy at the local level and attempts to evaluate its efficiency. The paper proposes a cultural management strategy based on the democratic culture and the strengthening of the economy of the region. The main purpose of this strategy is to improve the quality of life for citizens. Finally, are presented exemplary cultural policies that have been implemented at the local level in the field of culture in Thessaloniki.

Key Words

local governance, cultural policy, cultural democracy, cultural decentralization, cultural development, institutional framework

Ευχαριστίες

Θέλω να ευχαριστήσω θερμά την κυρία Ντιντιούμη για την καθοδήγησή της. Η βοήθειά της υπήρξε κάτι παραπάνω από πολύτιμη για τη συγγραφή αυτής της εργασίας. Ευχαριστίες οφείλω και στην οικογένειά μου, που με στηρίζει σε κάθε μου βήμα.

Πρόλογος

Η εργασία αρθρώνεται σε τρία κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο ορίζεται η πολιτιστική πολιτική και επιχειρείται μέσω μιας σύντομης ιστορικής επισκόπησης η οριοθέτηση της δημόσιας πολιτιστικής πολιτικής. Ερευνάται η σχέση τοπικής αυτοδιοίκησης και πολιτιστικής πολιτικής και αναλύονται οι έννοιες της πολιτιστικής δημοκρατίας, της πολιτιστικής αποκέντρωσης και της περιφερειακής πολιτιστικής ανάπτυξης. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την αναφορά στην πολιτιστική πολιτική στην Ελλάδα. Στο δεύτερο κεφάλαιο αποτυπώνεται και αξιολογείται το θεσμικό πλαίσιο για την τοπική πολιτιστική πολιτική σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Τέλος, στο τρίτο κεφάλαιο προτείνεται μια βελτιωμένη στρατηγική για την πολιτιστική πολιτική και γίνεται αναφορά σε τρία επιτυχημένα παραδείγματα πολιτιστικής πολιτικής στη Θεσσαλονίκη.

Πίνακας Συντομογραφιών

UNESCO	The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΧΤΑ	Ευρωπαϊκός Χάρτης Τοπικής Αυτονομίας
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΟΤΑ	Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης
ΣΕΕ	Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
ΣΛΕΕ	Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΧΘΔΕΕ	Χάρτης θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ε.Σ.Δ.Δ.Α., Μαρία Παπαδάκη, ©, 2022 – Με την επιφύλαξη παντός νομίμου δικαιώματος (ΚΖ' Εκπαιδευτική σειρά).

ΔΗΛΩΣΗ

Δηλώνω ρητά ότι η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας, δεν παραβιάζει καθ' οιονδήποτε τρόπο πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής.

Αθήνα, 15/5/2022

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	1
Κεφάλαιο 1	3
Η ανάδυση της πολιτιστικής πολιτικής ως δημόσιας πολιτικής	3
Τοπική αυτοδιοίκηση και πολιτιστική πολιτική	5
Πολιτιστική Δημοκρατία και πολιτιστική αποκέντρωση	8
Η περιφερειακή πολιτιστική ανάπτυξη	11
Η πολιτιστική πολιτική στην Ελλάδα.....	15
Κεφάλαιο 2	17
Το θεσμικό πλαίσιο για την πολιτιστική πολιτική σε τοπικό επίπεδο.....	17
Το διεθνές θεσμικό πλαίσιο	17
Το ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο	19
Το εθνικό θεσμικό πλαίσιο	22
Κεφάλαιο 3	30
Μια βελτιωμένη στρατηγική για την τοπική πολιτιστική πολιτική	30
Η περίπτωση της Θεσσαλονίκης.....	33
Γαστρονομία και τουρισμός	34
Καλές πρακτικές και ψηφιοποίηση	35
Φεστιβάλ και τοπικές συνέργειες.....	38
Συμπεράσματα	40
Βιβλιογραφία	41

Εισαγωγή

Η έννοια του πολιτισμού είναι μια έννοια δυναμική. Ίσως γι' αυτό είναι δύσκολο να επικρατήσει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός. Η Μουσταΐρα (Μουσταΐρα, 2012) ορίζει τον πολιτισμό ως «το συνολικό δείγμα ανθρώπινων συμπεριφορών και των εκδηλώσεών τους στη σκέψη, στην ομιλία, στις ενέργειες και στα τεχνουργήματα, που μπορεί να περάσει στις επόμενες γενεές με τη βοήθεια συγκεκριμένων εργαλείων, της γλώσσας καθώς και αφηρημένων σκέψεων/εννοιών». Για τον Χριστοφιλόπουλο (Χριστοφιλόπουλος, 2005) πάλι, ο πολιτισμός «[...] αποτελεί στοιχείο της ιστορικής συνέχειας [...]. Περιλαμβάνει το σύνολο των ανθρώπινων υλικών και πνευματικών επιτευγμάτων. Τα επιτεύγματα αυτά (έργα πολιτισμού) αναφέρονται σε διάφορους τομείς ανθρώπινης δραστηριότητας».

Ένα ζήτημα που έχει απασχολήσει την ελληνική βιβλιογραφία είναι γιατί έχει επικρατήσει η έννοια του «πολιτισμού» έναντι της έννοιας της «κουλτούρας» στην ελληνική γλώσσα. Η λέξη κουλτούρα προέρχεται από την λατινική λέξη *cultura* και για μια σημαντική μερίδα ερευνητών η χρήση της ενδείκνυται, γιατί εναρμονίζεται με το περιεχόμενο ανθρωπολογικών και σημειολογικών ορισμών που άρχισαν να υιοθετούνται στον τομέα τον πολιτισμικών σπουδών από τη δεκαετία του 1970 και εξής. Η επικράτηση της χρήσης της έννοιας του *πολιτισμού* και των παράγωγων επιθέτων, *πολιτιστικός* και *πολιτισμικός*, ίσως οφείλεται στην ισχυρή επιρροή της γαλλικής παράδοσης έναντι της γερμανικής. Η γαλλική λέξη *civilization* παραμέρισε τη γερμανική λέξη *kultur*, αν και σε επίπεδο περιεχομένου στην έννοια του πολιτισμού συμπεριλαμβάνονται στοιχεία της έννοιας της κουλτούρας (Ζορμπά, Πολιτική του πολιτισμού, 2014). Χρονικό σημείο αναφοράς είναι το έτος 1829, όταν ο Αδαμάντιος Κοραής απέδωσε με τον όρο *πολιτισμό* τη γαλλική λέξη *civilization*. Η επιλογή του αυτή μόνο τυχαία δεν ήταν, αφού η λέξη *πολιτισμός* συνδέεται με τη λέξη *πολίτης*, όπως ακριβώς και η λέξη *civilization* με τη λατινική λέξη *civis*, που είναι ο πολίτης στα λατινικά (Μπαμπινιώτης, 2000).

Στην παρούσα εργασία επιλέγουμε να καταγράψουμε την ένταση ανάμεσα στις έννοιες του πολιτισμού και της κουλτούρας για λόγους συστηματικής πληρότητας. Ο ερευνητικός μας όμως στόχος απέχει από το να εμβαθύνουμε στο εν λόγω ζήτημα. Αφού θα ασχοληθούμε με την χάραξη και άσκηση δημόσιας πολιτικής, είναι περισσότερο ορθό να υιοθετήσουμε τη λέξη *πολιτισμός* και τα παράγωγά της, αφού

αυτή είναι διαχρονικά η επιλογή του Έλληνα νομοθέτη και της ελληνικής δημόσιας διοίκησης. Επιλέγουμε ακόμη έναν ορισμό της έννοιας του πολιτισμού συνθετικό, υπό την έννοια ότι στον πολιτισμό ανήκουν τόσο οι πτυχές της καθημερινής ζωής των ανθρώπων, η κουλτούρα δηλαδή της καθημερινότητας, όσο και όλα εκείνα που αναφέρονται από κάποιους ως «υψηλή κουλτούρα», τα προϊόντα του πνεύματος, των τεχνών και των γραμμάτων (Βενιζέλος, 1998).

Εξάλλου, ένας τέτοιος συνθετικός ορισμός υιοθετήθηκε και σε παγκόσμιο επίπεδο στην 43η Διεθνή Συνδιάσκεψη της UNESCO για την Παιδεία και τον Πολιτισμό τον Σεπτέμβριο του 1992 στη Γενεύη, σύμφωνα με τον οποίο πολιτισμός είναι «το πλέγμα των πνευματικών, υλικών, διανοητικών και συναισθηματικών χαρακτηριστικών που διακρίνουν μια κοινωνία ή μια κοινωνική ομάδα. Περιλαμβάνει τον τρόπο ζωής, τις παραδόσεις και τις αντιλήψεις, τις τέχνες και τα γράμματα και ενσωματώνει στο αξιακό του σύστημα τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα. Στον πολιτισμό μιας χώρας δεν περιλαμβάνεται μόνο ο επίσημος, αλλά και ο λαϊκός πολιτισμός, ενώ δεν περιορίζεται στην πολιτιστική κληρονομιά, αλλά εμπλουτίζεται μέσω της δημιουργικότητας και της μνήμης. Ένας ζωντανός πολιτισμός δεν μπορεί να είναι εσωστρεφής. Οι ανταλλαγές τον κάνουν γόνιμο. Τέλος, η επιστήμη διαδραματίζει έναν ολοένα και πιο σημαντικό ρόλο για τον ανθρώπινο πολιτισμό, βοηθώντας στην παγκόσμια θεμελίωσή του»¹.

---

¹ International Conference on Education, 43rd session, Geneva, 14-19 September 1992: Final Report, http://www.ibe.unesco.org/sites/default/files/REC_78_E.PDF, προσπελάστηκε στις 11/5/2022.

Κεφάλαιο 1

Η ανάπτυξη της πολιτιστικής πολιτικής ως δημόσιας πολιτικής

Η Αναγέννηση μπορεί να θεωρηθεί εκείνο το αφετηριακό σημείο μιας μακράς, αν και όχι πάντα γραμμικής, διαδικασίας απελευθέρωσης της τέχνης από τα δεσμά της εκκλησιαστικής εξουσίας. Η αστική τάξη που τότε «ανδρώνεται», αμφισβητεί κάποτε την παντοδυναμία του Πάπα να ορίζει τη θεματολογία των έργων τέχνης και το μονοπώλιο της Αυλής να αναθέτει καλλιτεχνικές παραγγελίες και αναλαμβάνει να χρηματοδοτήσει καλλιτέχνες, προκειμένου να επιδείξει τον πλούτο που κατείχε και να αυξήσει το κύρος της. Οι καλλιτέχνες γίνονται ελεύθεροι επαγγελματίες, που αναλαμβάνουν τις παραγγελίες των αστών και καλούνται πλέον να δημιουργήσουν όχι κατά τα κελεύσματα της παλιάς εξουσίας, αλλά κατά τις επιθυμίες της καινούριας. Οι αστοί, δεν παραγγέλνουν μόνο καλλιτεχνικά έργα για τις ιδιωτικές τους συλλογές, αλλά χρηματοδοτούν και την ανέγερση χώρων θεαμάτων, στα οποία έχουν πρόσβαση και όσοι ανήκουν στις περισσότερο αδύναμες οικονομικά και κοινωνικές τάξεις. Η ανέγερση της δημόσιας όπερας στη Βενετία το έτος 1637 εγκαινιάζει επίσημα αυτή, την τόσο διαφορετική από τις προηγούμενες, περίοδο (Glover, 1975). Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η ιστορική αυτή μεταστροφή ισοδυναμεί με έναν πρώιμο «εκδημοκρατισμό» της τέχνης, πολύ πριν γεννηθεί η σύγχρονη έννοια του πολίτη και εξαπλωθούν τα δημοκρατικά ιδεώδη.

Τα ιδεώδη του Διαφωτισμού έγιναν τα αιτήματα της Γαλλικής Επανάστασης. Οι θιασώτες της Γαλλικής Επανάστασης αναγνωρίζουν ότι η τέχνη μπορεί να προσφέρει στην πολιτική και θεωρούν ότι αφού μπορεί, πρέπει να υπηρετήσει τους σκοπούς της επανάστασης. Οι καλλιτέχνες οφείλουν να υπηρετούν τις πολιτικές επιδιώξεις του επαναστατικού προγράμματος και τα έργα τέχνης έχουν μνημειακό χαρακτήρα και αφιερώνονται στο μεγαλείο του γαλλικού έθνους. Ο διασημότερος ζωγράφος της περιόδου εκείνης, ο Νταβίντ, ένθερμος υποστηρικτής της Γαλλικής Επανάστασης, φιλοτεχνεί κατά την πρώτη επαναστατική περίοδο έργα που στόχο έχουν να εμπνεύσουν, να διδάξουν και να αναδείξουν τους ήρωες που αφιερώνουν τη ζωή τους στα υψηλά ιδανικά (Bordes, 2005).

Οι φιλελεύθερες κυβερνήσεις του 19ου αιώνα ανταποκρίθηκαν κάποια στιγμή σε αυτό που ήδη από τον προηγούμενο αιώνα είχε αναδειχθεί ως επιτακτικό ζητούμενο: τη δημόσια εκπαίδευση. Στην καθιέρωση της δημόσιας εκπαίδευσης συντέλεσαν η κινητοποίηση της εργατικής τάξης στα αστικά βιομηχανικά κέντρα και η διεύρυνση της εκλογικής βάσης με την αναγνώριση δικαιώματος ψήφου σε περισσότερους. Τα φιλελεύθερα προγράμματα είχαν ως απώτερο σκοπό την αναμόρφωση του συστήματος αξιών της εργατικής τάξης. Αυτό οφείλεται στο ότι στη φιλελεύθερη παράδοση το άτομο είναι στο επίκεντρο και θα πρέπει να εξελιχθεί για να μπορέσει να βελτιώσει τους όρους διαβίωσής του, αλλά και στο ότι η υιοθέτηση ενός συστήματος φιλελεύθερων αξιών από την εργατική τάξη μπορεί να περιορίσει τις κοινωνικές συγκρούσεις και να εξασφαλίσει την κοινωνική ειρήνη. Στο πλαίσιο αυτό δημιουργήθηκαν δημόσιες βιβλιοθήκες και αυξήθηκε σημαντικά ο αριθμός των δημόσιων μουσείων. Στην ιστορία του δημόσιου μουσείου αποτυπώνεται με ενάργεια η πολιτική βούληση να καταστεί η τέχνη κτήμα όλων και όχι μόνο μερικών (Abt, 2011).

Οι αρχές του 20ού αιώνα στην Ευρώπη σηματοδεύτηκαν από τη Σοβιετική Επανάσταση. Η πολιτιστική πολιτική στη Σοβιετική Ένωση τέθηκε στην υπηρεσία του σοβιετικού οράματος, επιδίωξε και σε μεγάλο βαθμό πέτυχε τη μαζική συμμετοχή στις καλλιτεχνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες (Beskin, 1936).

Η Γερμανία του Χίτλερ και η Ιταλία του Μουσολίνι άσκησαν δομημένη πολιτιστική πολιτική. Πολλοί καλλιτέχνες ανέλαβαν να δημιουργήσουν έργα τέχνης που σκοπό είχαν να προπαγανδίσουν τα ναζιστικά και φασιστικά ιδεώδη (Michaud, 2004).

Το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου σήμανε όχι μόνο την στρατιωτική ήττα δυνάμεων του Άξονα, αλλά και την επικράτηση των αρχών της φιλελεύθερης δημοκρατίας και την καταδίκη της μισαλλόδοξης εθνικιστικής και ρατσιστικής ιδεολογίας. Πολύ σύντομα το κίνημα του δικαιωτισμού συμπεριέλαβε στην ατζέντα του και τα πολιτιστικά δικαιώματα. Όλοι οι άνθρωποι αδιακρίτως δικαιούνται να απολαμβάνουν τα πολιτιστικά δικαιώματα (Hermann & Ó hAdhmaill, 2020).

Η ψυχροπολεμική συνθήκη του ανταγωνισμού ανάμεσα στη Δύση και τη Σοβιετική Ένωση άσκησε την επίδρασή της και στο πεδίο του πολιτισμού. Ο δυτικοευρωπαϊκός πολιτισμός έπρεπε σε οποιαδήποτε έκφρασή του να διακηρύττει την εναντίωσή του σε κάθε μορφή απολυταρχισμού. Ταυτόχρονα έπρεπε και μέσα από τις πολιτιστικές διεργασίες να προκύψει ένα νέο αφήγημα για τον μεταπολεμικό κόσμο, που θα προάγει

την ειρήνη και την πρόοδο, τα δικαιώματα και τη δημοκρατία. Τότε είναι που αρχίζει να θεσμοθετείται η *πολιτιστική πολιτική* και ιδρύονται τα πρώτα Υπουργεία Πολιτισμού. Η γέννηση της δημόσιας πολιτιστικής πολιτικής θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να εξετάζεται στο πλαίσιο του κοινωνικού κράτους και της λογικής της κρατικής παρέμβασης που κυριαρχεί την περίοδο εκείνη.

Τοπική αυτοδιοίκηση και πολιτιστική πολιτική

Η πολιτιστική πολιτική είναι «...ένα σύστημα σκοπών, μέσων και φορέων, που συνδυάζονται σε ένα πρόγραμμα για να επιτύχουν τη γνώση, ενίσχυση και διάδοση του πολιτιστικού φαινομένου μιας κοινότητας για μια δεδομένη χρονική περίοδο» (Κόνσολα, 1990), που στοχεύει στην προστασία και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, στη διατήρηση και σφυρηλάτηση της πολιτιστικής ταυτότητας, στην τόνωση της συμμετοχής των πολιτών στο πολιτιστικό γίγνεσθαι και στην προώθηση του πολιτισμού της κοινότητας, έξω από τα κοινοτικά όρια. Οι οργανισμοί της τοπικής αυτοδιοίκησης, ακριβώς λόγω της εγγύτητας στους πολίτες, μπορούν να εφαρμόσουν αποτελεσματικά την πολιτιστική πολιτική. Η προώθηση δε θεσμικών διαπεριφερειακών συνεργασιών στον τομέα του πολιτισμού συμβάλλει σε έναν αποτελεσματικό σχεδιασμό και την εφαρμογή της πολιτιστικής πολιτικής σε εθνικό επίπεδο.

Για να επιτευχθούν οι στόχοι που προαναφέρθηκαν, οι αρμόδιοι φορείς άσκησης της πολιτιστικής πολιτικής πρέπει προηγουμένως να έχουν σχεδιάσει μια πολιτική για τον πολιτισμό. Στο σχέδιο της πολιτικής για τον πολιτισμό, που αναφέρεται και ως *πολιτιστικό πρότυπο*, είναι σημαντικό να απηχούνται οι πολιτιστικές αξίες του τοπικού πληθυσμού. Ταυτόχρονα, σημαντικό είναι να λαμβάνονται υπόψη οι παράμετροι της τοπικής οικονομίας του πολιτισμού. Κρίσιμη επίσης αποδεικνύεται για την τοπική πολιτιστική ανάπτυξη, η διατήρηση της υπάρχουσας περιφερειακής πολιτιστικής υποδομής (πολιτιστικά κέντρα, μουσεία, θέατρα, κινηματογράφοι, πινακοθήκες κ.ά.), καθώς και η επέκτασή της με βάση το πληθυσμιακό κριτήριο και τις κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες του πληθυσμού (Κόνσολα, Πολιτιστική δραστηριότητα και κρατική πολιτική στην Ελλάδα. Η περιφερειακή διάσταση, 1990). Η αξιοποίηση των

παραδοσιακών μέσων επικοινωνίας, όπως το ραδιόφωνο και η τηλεόραση, αλλά και των νέων μέσων, που η λειτουργία τους βασίζεται στο διαδίκτυο, μπορεί να υποστηρίξει την επίτευξη των στόχων. Κυρίως, τα νέα μέσα επικοινωνίας, λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους, καθιερώνουν την αμεσότερη επικοινωνία των αρμόδιων φορέων και πολιτιστικών δρώντων με τον τοπικό και όχι μόνο πληθυσμό, διασφαλίζοντας μια διαρκή ανατροφοδότηση αναφορικά με τα γεγονότα της πολιτιστικής ζωής και τα ζητήματα της πολιτιστικής πολιτικής.

Η άσκηση πολιτιστικής πολιτικής από τους αποκεντρωμένους φορείς της κρατικής εξουσίας, τους οργανισμούς της τοπικής αυτοδιοίκησης, συνδέεται τη δεκαετία του 1960 με την έννοια του πολιτιστικού εκδημοκρατισμού. Βασική επιδίωξη του πολιτιστικού εκδημοκρατισμού είναι η πλειοψηφία των πολιτών να έχει τη δυνατότητα χωρίς περιορισμούς να είναι κοινωνός των αγαθών της πολιτιστικής δημιουργίας και να μετέχει στην πολιτιστική ζωή. Η επαφή με τον πολιτισμό, σύμφωνα με την θεώρηση αυτή, καλλιεργεί το αισθητικό κριτήριο των πολιτών, τους διαπαιδαγωγεί και συμβάλλει στην ψυχική και πνευματική τους αναβάθμιση και την εν γένει πολιτικοκοινωνική ανάπτυξη (Mulcahy, 2010).

Τη δεκαετία του 1970 η έννοια του πολιτιστικού εκδημοκρατισμού δίνει τη θέση της στην έννοια της πολιτιστικής δημοκρατίας. Ζητούμενο για την πολιτιστική δημοκρατία εξακολουθεί να είναι η ευρεία συμμετοχή των πολιτών στο πολιτιστικό γίγνεσθαι. Μόνο που τώρα δεν ενδιαφέρει απλά η επαφή του πολίτη με την υψηλή τέχνη, αλλά η κατάρτιση πολιτιστικών προγραμμάτων που θα λαμβάνουν υπόψη τους τις ιδιαίτερες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες κάθε περιοχής και θα βοηθάνε στην εμπέδωση μιας κουλτούρας συμμετοχής και ανεκτικότητας. Η κουλτούρα της συμπερίληψης αμφισβητεί το μέχρι πρότινος κυρίαρχο πολιτιστικό πρότυπο σύμφωνα με το οποίο συγκεκριμένα άτομα αποφασίζουν τι είναι καλό και ωφέλιμο να γνωρίσουν οι πολλοί. Πλέον, είναι οι πολλοί που καλούνται να διαμορφώσουν το πρότυπο του πολιτιστικού προγραμματισμού (Ψύλλα, 1992).

Την επόμενη δεκαετία, η έννοια που κυριαρχεί είναι αυτή της πολιτιστικής αποκέντρωσης. Η πολιτιστική αποκέντρωση περιλαμβάνει στον εννοιολογικό της πυρήνα την πολιτιστική δημοκρατία. Οι πολίτες όμως τώρα γίνονται φορείς ενός δικαιώματος, του δικαιώματος στον πολιτισμό. Το πολιτιστικό δικαίωμα των πολιτών, που είναι ατομικό και κοινωνικό, καθιστά υποχρεωτική την άσκηση πολιτιστικής

πολιτικής από τους αποκεντρωμένους φορείς (Pakulski, 2007). Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι το πολιτιστικό δικαίωμα, το δικαίωμα στον πολιτισμό, συνθέτει την έννοια της πολιτιστικής πολιτειότητας. Η πολιτειότητα, η ιδιότητα δηλαδή να είναι κάποιος πολίτης, μπορεί να προσδιοριστεί ως πολιτιστική, από τη στιγμή που κάθε πολίτης είναι φορέας του δικαιώματος στον πολιτισμό.

Η χάραξη της πολιτιστικής πολιτικής από τις τοπικές αρχές λαμβάνοντας υπόψη τα αιτήματα των πολιτών, των ποικίλων συσσωματώσεών τους και των τοπικών επιχειρήσεων, αλλά και τη δυναμική του πολιτιστικού δικαιώματος του καθένα και της καθημιάς (Σκουλάς & Σκουλά, 2011), οδήγησε σε ένα πλήθος συνεργειών μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, τονώνοντας ταυτόχρονα την εθελοντική συμμετοχή. Για μια μερίδα θεωρητικών και αναλυτών της δημόσιας πολιτικής οι συνέργειες αυτές αποτελούν προϊόν ενός ισχυρού ρεύματος αποπολιτικοποίησης που έγινε αισθητό από τη δεκαετία του 1990 κι έπειτα. Για άλλους πάλι οι συνέργειες αυτές, όχι μόνο δεν είναι αποτέλεσμα μιας διαδικασίας αποπολιτικοποίησης, αλλά είναι η απόδειξη μιας υγιούς κοινωνίας των πολιτών που συνδιαλέγεται με τους τοπικούς θεσμούς και συμπράττει με αυτούς εμπλουτίζοντας τη δημοκρατική, την οικονομική και την κοινωνική ζωή.

Το 1998 εκδίδεται από το Συμβούλιο της Ευρώπης η Έκθεση «In from the margins - A contribution to the debate on Culture and Development in Europe», στην οποία αναφέρονται μεταξύ άλλων τα ακόλουθα (The European Task Force on Culture and Development, 1998): «Η ανάπτυξη του τρίτου τομέα (αυτού του εθελοντισμού) στον οποίο οι τέχνες και ο πολιτισμός διαδραματίζουν ουσιαστικό ρόλο, είναι θεμελιώδης για τη διατήρηση της κοινωνίας των πολιτών. Τα πολιτιστικά δικαιώματα, ως ανθρώπινα δικαιώματα, ενισχύουν αυτές τις σχέσεις, στο βαθμό που επιβεβαιώνουν το δικαίωμα στην ταυτότητα, στη γλώσσα και στη συμμετοχή στην πολιτιστική ζωή, καθώς και το δικαίωμα στην πολιτιστική κληρονομιά και την εκπαίδευση. Η σοβαρότητα της καθημερινής παραβίασης των πολιτιστικών δικαιωμάτων δημιουργεί την απαίτηση άρσης των εμποδίων για την εξισορρόπηση των ατομικών, συλλογικών και κρατικών δικαιωμάτων, ως θεμέλιο της κοινωνίας των πολιτών».

Η περιодολόγηση που προηγήθηκε σκοπό έχει να αναδείξει τον προβληματισμό αναφορικά με τη σχέση τοπικής αυτοδιοίκησης και πολιτιστικής πολιτικής. Η σχέση τοπικής αυτοδιοίκησης και πολιτιστικής πολιτικής αλλάζει, σύμφωνα με το πολιτικό διακύβευμα της κάθε δεκαετίας και την ωρίμανση των δημοκρατικών θεσμών. Οι

έννοιες της *πολιτιστικής δημοκρατίας* και της *πολιτιστικής αποκέντρωσης* κατέληξαν να συνυπάρχουν και μόνο η έννοια του *πολιτιστικού εκδημοκρατισμού* ανήκει πια οριστικά στο παρελθόν (Simpson, 1976).

Πολιτιστική Δημοκρατία και πολιτιστική αποκέντρωση

Για να χαρακτηρίσουμε ένα σύγχρονο δημοκρατικό σύστημα ως επιτυχημένο, δεν αρκεί απλά να λάβουμε υπόψη μας τη λειτουργία του μηχανισμού της αντιπροσώπευσης. Οπωσδήποτε, η εύρυθμη λειτουργία του μηχανισμού της αντιπροσώπευσης στις σύγχρονες μαζικές δημοκρατίες έχει εξαιρετικά μεγάλη σημασία. Η δημοκρατία, όμως, θα πρέπει να υπερβαίνει την απλή αντιπροσώπευση και να διαχέεται σε όλα τα πεδία της καθημερινότητας των πολιτών. Ο πολιτισμός, από την άλλη μεριά, η κουλτούρα, διαπερνά κάθε κύτταρο του κοινωνικού σώματος. Αφού ο πολιτισμός βρίσκεται παντού και στόχος είναι η δημοκρατία να φτάσει παντού, η σύζευξη δημοκρατίας και πολιτισμού, η πολιτιστική δημοκρατία, μπορεί να αποτελέσει ένα σχήμα ικανό να άρει τις κάθε είδους ανισότητες και διακρίσεις.

Οι ανισότητες και οι διακρίσεις δεν είναι μόνο ανάμεσα στους πολίτες. Μπορεί να είναι ανάμεσα σε μικρές και μεγάλες περιφέρειες, μικρές και μεγάλες πόλεις, την ηπειρωτική και τη νησιωτική χώρα. Το πολιτιστικό κεφάλαιο δεν θα πρέπει να συγκεντρώνεται αποκλειστικά στην πρωτεύουσα και τις δύο, τρεις μεγάλες πόλεις της χώρας, αλλά να κατανέμεται και να αναπτύσσεται ισόρροπα σε ολόκληρη την επικράτεια. Καθήκον της δημοκρατικής πολιτείας, που πηγάζει από την συνταγματικά κατοχυρωμένη αρχή της ισότητας, είναι η παροχή ίσων ευκαιριών και για την συμμετοχή στην πολιτιστική ζωή.

Θεμέλιοι λίθοι του δημοκρατικού οικοδομήματος είναι οι ελευθερίες έκφρασης και πληροφόρησης. Στην ελευθερία της έκφρασης περιλαμβάνεται μεταξύ άλλων και το δικαίωμα των πολιτών να κάνουν ελεύθερα χρήση της φαντασίας τους και των ταλέντων τους, ενώ στην ελευθερία της πληροφόρησης περιλαμβάνεται και το δικαίωμα των πολιτών να έχουν πρόσβαση σε ένα σύνολο διαφορετικών πολιτιστικών εμπειριών (Gripsrud, 2000). Οι αρχές αυτές δεν κατοχυρώνονται μόνο σε

συνταγματικό επίπεδο, αλλά αποτυπώνονται στην ΕΣΔΑ² και στον ΧΘΔΕΕ³. Η υπερσυνταγματική κατοχύρωσή τους αποδεικνύει την αξία της προστασίας τους. Μάλιστα, σύμφωνα με την UNESCO, στην πολιτική για τον πολιτισμό θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η σχέση ανάμεσα στον πολιτισμό, την ανάπτυξη της προσωπικότητας και την ευρύτερη κοινωνική, αλλά και οικονομική ανάπτυξη (UNESCO, 1969).

Σε μια πολύ πρόσφατη απόφασή του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων αναδεικνύεται η σημασία του πολιτισμού για την προαγωγή των δημοκρατικών ιδεωδών. Διαπιστώνουμε ότι στα αυταρχικά πολιτικά καθεστάτα η πολιτιστική έκφραση περιορίζεται, όπως ακριβώς και η πολιτική⁴.

Η σημασία του πολιτισμού για την προαγωγή της δημοκρατίας αποτυπώθηκε το 2018 στους Στρατηγικούς Στόχους για τον Σύγχρονο Πολιτισμό του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού. Η τότε Υπουργός Πολιτισμού και Αθλητισμού, Μυρσίνη Ζορμπά, διαπίστωνε την ανάγκη μιας εθνικής πολιτικής για τον πολιτισμό που θα λαμβάνει υπόψη της «το πληθυντικό ανεξάντλητο κοινό της καθημερινότητας» στο επίκεντρο της οποίας θα βρίσκονται «η συμμετοχικότητα και όχι απλώς η πρόσβαση, τα πολιτισμικά δικαιώματα, οι ανισότητες και διακρίσεις, οι πολιτισμικές κοινότητες – ορατές ή αφανείς, η διαφορετικότητα, η πολυεθνική κοινωνία, η πολιτισμική βιοποικιλότητα, εντέλει η κοινωνική συνοχή»⁵.

² <https://www.coe.int/en/web/human-rights-convention/expression>, προσπελάστηκε στις 29/4/2022.

³ <https://fra.europa.eu/el/eu-charter/article/11-eleytheria-ekfrasis-kai-plioproforisis>, προσπελάστηκε στις 29/4/2022.

⁴ Πρόκειται για την απόφαση Mehmet Çiftçi και Suat İncedere κατά Τουρκίας της 18.01.2022 (αρ. προσφ. 21266/19 και 21774/19). Τον Δεκέμβριο του 2016 Τούρκοι κρατούμενοι στις τουρκικές φυλακές διάβασαν ποιήματα και τραγουδούσαν ύμνους στη μνήμη των κρατουμένων που είχαν πεθάνει κατά την επιχείρηση «Επιστροφή στη ζωή» τον Δεκέμβριο του 2000. Η διοίκηση των φυλακών αποφάσισε να τους επιβάλει κύρωση με τη μορφή της στέρησης των μέσων επικοινωνίας για ένα μήνα, θεωρώντας ότι οι ενέργειές τους ισοδυναμούσαν με το πειθαρχικό παράπτωμα του να «ψάλλεις ύμνους ή συνθήματα αδικαιολόγητα». Η υπόθεση έφτασε ενώπιον του Δικαστηρίου του Στρασβούργου και το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η πειθαρχική κύρωση που επιβλήθηκε στους προσφεύγοντες για ανάγνωση ποιημάτων και ύμνων στη μνήμη των κρατουμένων που πέθαναν και τραυματίστηκαν κατά τη διάρκεια επιχείρησης που διεξαγόταν στις φυλακές ισοδυναμούσε με παρέμβαση στο δικαίωμά τους στην ελευθερία της έκφρασης.

⁵ «Η προσέγγισή μας θα είναι σταθερά κοινωνικο-πολιτισμική. Ο όρος ίσως ακούγεται τεχνικός αλλά περιγράφει κάτι απλό. Δεν θα περιορίσουμε την προσοχή μας στους οργανισμούς που παράγουν πολιτισμό, θα είμαστε εξίσου στραμμένοι στο κοινό. Το πληθυντικό ανεξάντλητο κοινό της καθημερινότητας με την πλούσια διαστρωμάτωσή του, την απροϋπόθετη έκφραση του που υπερβαίνει τις συμβατικές ταξινομήσεις. Θέλουμε να ακούσουμε με προσοχή τους

Ενδιαφέρον επίσης είναι, η έννοια της πολιτιστικής δημοκρατίας να προσεγγίζεται μέσω της έννοιας του λαϊκού πολιτισμού. Κι αυτό γιατί συζητώντας για την έννοια του λαϊκού πολιτισμού γίνεται πολύ εύκολα αντιληπτό, περισσότερο από άλλες μορφές πολιτιστικής δημιουργίας, το στοιχείο της πολιτιστικής συν-διαμόρφωσης, που παραπέμπει στην πολιτική συν-διαμόρφωση στον δημοκρατικό βίο. Αν και η αξία του λαϊκού πολιτισμού, άρχισε να αναγνωρίζεται μόλις τα τελευταία χρόνια, ο πολιτισμός αυτός είναι ο πολιτισμός της κοινωνίας του τόπου που τον γέννησε, είναι ο πολιτισμός όλων των ανθρώπων του τόπου αυτού. Η περιφέρεια δε ήταν και είναι η κοιτίδα του λαϊκού πολιτισμού. Έτσι, βλέπουμε ότι διαμέσου του λαϊκού πολιτισμού η πολιτιστική δημοκρατία επιτυγχάνει τη δημοκρατία στη μικροκλίμακα. Αν και πολλοί είναι οι θεωρητικοί που έχουν διαφωνήσει με τον παραπάνω ορισμό της λαϊκής κουλτούρας, γιατί η λαϊκή κουλτούρα παρουσιάζεται μάλλον ως κάτι εξιδανικευμένο, για κάποιους άλλους θεωρητικούς του πολιτισμού η λαϊκή είναι η μόνη «αυθεντική», παραδοσιακή κουλτούρα, που έχει τις ρίζες της στον λαό και δεν έχει επιβληθεί σε αυτόν (Storey, 2015).

Τέλος, η έννοια της πολιτιστικής δημοκρατίας μπορεί να προσεγγίζεται και μέσω της έννοιας του πολιτιστικού πλουραλισμού. Ο πολιτιστικός πλουραλισμός «ξεφεύγει από τα όρια της πολιτισμικής ποικιλομορφίας: η τελευταία απλώς αναγνωρίζει και ανέχεται τις πολιτισμικές διαφορές, ενώ ο πολιτισμικός πλουραλισμός συνεπάγεται την ενεργό επιδίωξη αλληλοκατανόησης πέρα από τις διαφορές⁶». Οι διαφορετικές κοινωνικές, πολιτικές και κοινωνικές ομάδες συνθέτουν ένα μωσαϊκό πολιτιστικών ετεροτήτων/ταυτοτήτων. Η σύνθεση αυτή είναι ο σύγχρονος πολιτισμός, όπου

μεγάλους απόντες της καθιερωμένης πολιτιστικής σκηνής, το μη κοινό, και τις αιτίες που το κρατούν μακριά από τη συμμετοχή. Χρειάζεται να χαρτογραφήσουμε τα πεδία των επιθυμιών του αλλά και να διακρίνουμε τις αθέατες και μη νομιμοποιημένες πλευρές του πολιτισμού της καθημερινής ζωής που επηρεάζουν καθοριστικά τις στάσεις, νοοτροπίες και συμπεριφορές». Και συμπληρώνει ότι: «Οι λέξεις-κλειδιά για αυτή τη διαδικασία είναι η συμμετοχικότητα και όχι απλώς η πρόσβαση, τα πολιτισμικά δικαιώματα, οι ανισότητες και διακρίσεις, οι πολιτισμικές κοινότητες –ορατές ή αφανείς, η διαφορετικότητα, η πολυεθνική κοινωνία, η πολιτισμική βιοποικιλότητα, εντέλει η κοινωνική συνοχή. Με αυτά τα εργαλεία θα μπορούσαμε να ερμηνεύσουμε τα νέα και συχνά εκρηκτικά πολιτισμικά φαινόμενα, να ανοίξουμε ένα πεδίο διαλόγου σε πολλά επίπεδα, να ακούσουμε πιο προσεκτικά κοινωνικούς επιστήμονες και διανοούμενους, να σχεδιάσουμε πολιτικές ρυθμίσεις και παρεμβάσεις πιο δίκαιες και συμπεριληπτικές, όπως έχει υποχρέωση να κάνει εξ ορισμού η δημόσια πολιτική του πολιτισμού» (Ζορμπά, Στρατηγικοί Στόχοι για τον Σύγχρονο Πολιτισμό, 2018).

⁶ Center for Intercultural Dialogue,

<https://centerforinterculturaldialogue.org/2018/03/26/kc19-multiculturalism-translated-into-greek/>, προσπελάστηκε στις 18/5/2022.

κυρίαρχες και δευτερεύουσες πολιτιστικές ταυτότητες συνυπάρχουν αλληλοεπιδρώντας. Φυσικά, «[ό]πως δεν μπορεί να επιβληθεί μια κατάσταση ομοιομορφίας μέσα στην κοινωνία, παρομοίως δεν μπορεί να προωθηθεί μια κατάσταση τεχνητού πολιτιστικού πλουραλισμού. Αντίθετα, είναι δεδομένο ότι οι άνθρωποι αφενός αλλάζουν τις δομές της κοινωνίας και τις αντιλήψεις τους γι' αυτήν, όταν δεν τους βολεύουν οι υπάρχουσες, και αφετέρου επηρεάζονται και επηρεάζουν άλλους. Όσο και αν θέλει κανείς να κλείσει τις τοπικές κοινωνίες και να διατηρήσει αμετάβλητη την κατάστασή τους, δεν μπορεί να το επιτύχει. Ιδιαίτερα στη σύγχρονη εποχή οι κοινωνίες αλληλοεπηρεάζονται...» (Πέτρου, 2021). Η πολιτιστική δημοκρατία συνυφαίνεται με την έννοια του πολιτιστικού πλουραλισμού στον βαθμό που η άρση των αποκλεισμών και η συμμετοχικότητα είναι στοιχεία της σύγχρονης δημοκρατίας και της κουλτούρας συμπερίληψης και μη περιθωριοποίησης.

Η περιφερειακή πολιτιστική ανάπτυξη

Στις έννοιες της πολιτιστικής δημοκρατίας και της πολιτιστικής αποκέντρωσης θα πρέπει να προστεθεί και άλλη μία έννοια, η πολιτιστική ανάπτυξη. Η πολιτιστική ανάπτυξη είναι μία από τις όψεις της περιφερειακής ανάπτυξης και μπορεί να οριστεί ως μια διαδικασία χάραξης και άσκησης περιφερειακής πολιτιστικής πολιτικής με στόχο την ανάπτυξη μιας περιφέρειας, δηλαδή ενός γεωγραφικά προσδιορισμένου χώρου που αποτελεί μονάδα χάραξης και άσκησης περιφερειακής πολιτιστικής πολιτικής.

Η αντίληψή μας για την ανάπτυξη και την πρόοδο το σίγουρο είναι ότι δεν είναι στατική. Αλλάζει όταν μεταβάλλονται τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά δεδομένα. Για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα είχε επικρατήσει μια οικονομοκεντρική αντίληψη για την ανάπτυξη. Ενδιέφεραν πρωτίστως η βελτίωση των οικονομικών δεικτών, η αύξηση του ΑΕΠ, η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και η μείωση της ανεργίας. Κάποια στιγμή, ωστόσο, άρχισε να γίνεται αντιληπτό ότι η οικονομοκεντρική αυτή αντίληψη ήταν εξαιρετικά περιορισμένη, αφού η οικονομική ανάπτυξη δεν σήμαινε αυτομάτως και βελτίωση της ποιότητας της ζωής των πολιτών. Συντελείται έτσι μία μετατόπιση και καθιερώνεται ένα μοντέλο ανάπτυξης

πολιτισμοκεντρικό. Στο πολιτισμοκεντρικό αυτό μοντέλο πραγματοποιείται μία σύζευξη των εννοιών της οικονομίας και του πολιτισμού. Στη σύζευξη αυτή αποτυπώνεται η διαλεκτική τους σχέση. Η οικονομική ανάπτυξη, δεν σημαίνει πια μόνο βελτίωση των υλικών όρων της ζωής των πολιτών. Σημαίνει την βελτίωση όλων των πτυχών της ζωής των πολιτών και όχι μόνο της οικονομικής.

Στην Έκθεση του Συμβουλίου της Ευρώπης «In from the margins - A contribution to the debate on Culture and Development in Europe» (The European Task Force on Culture and Development, 1998), στην οποία έγινε αναφορά και πιο πάνω, διαπιστώνεται ότι στο πολιτιστικό πεδίο δρουν ταυτόχρονα δύο δυνάμεις, η παγκοσμιοποίηση (globalization) και η παγκοσμιο-τοπικοποίηση (glocalisation). Οι τοπικοί πολιτισμοί και οικονομίες αναδεικνύονται, όχι μόνο στο περιφερειακό και εθνικό επίπεδο, αλλά μέσω των σύγχρονων δικτύων επικοινωνίας, σε παγκόσμιο επίπεδο. Στη δράση των δυνάμεων της παγκοσμιοποίησης και της παγκοσμιο-τοπικοποίησης αποτυπώνεται η ένταση ανάμεσα στην ομογενοποίηση και την πολυμορφία. Από τη μια πλευρά, εύκολα μπορεί κανείς να παρατηρήσει ότι κυρίαρχο είναι το πολιτιστικό πρότυπο, που διαμορφώνεται από ένα μικρό αριθμό χωρών και πολυεθνικών εταιρειών και στο οποίο η έμφαση δίνεται στην εμπορική διάσταση του πολιτισμού, στα πολιτιστικά προϊόντα. Από την άλλη πλευρά, στο κυρίαρχο πολιτιστικό πρότυπο αντιπαρατίθενται άλλα πολιτιστικά πρότυπα -ευρωπαϊκά, εθνικά και περιφερειακά-, τα οποία διαμορφώνονται μέσα από την αλληλεπίδραση σε ευρωπαϊκό, εθνικό και περιφερειακό επίπεδο.

Στο επίκεντρο της περιφερειακής πολιτιστικής ανάπτυξης βρίσκεται η αναβάθμιση του πολιτιστικού περιβάλλοντος της τοπικής κοινωνίας. Η αναβάθμιση του πολιτιστικού περιβάλλοντος συνεπάγεται την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη επιδρώντας συγχρόνως θετικά στην ευαισθητοποίηση των πολιτών ως προς τη συμμετοχή τους στην ζωή της κοινότητας. Ο ρόλος που δύναται να διαδραματίσει η τοπική αυτοδιοίκηση στην πολιτιστική ανάπτυξη είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Όμως, το πόσο αποτελεσματικά διαδραματίζει κάθε φορά τον ρόλο αυτόν εξαρτάται από ένα σύνολο παραγόντων, οι οποίοι με τη σειρά τους εξαρτώνται από την ποιότητα των τοπικών θεσμών. Στο σύνολο αυτό των παραγόντων περιλαμβάνονται η ορθή κατανομή και χρήση των διαθέσιμων πόρων, καθώς και η εξασφάλιση νέων πόρων μέσω ευρωπαϊκών για παράδειγμα προγραμμάτων και θεσμών, όπως ο θεσμός της χορηγίας, οι διαδημοτικές-διαπεριφερειακές συνεργασίες, η συνεργασία των τοπικών αρχών με το

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, αλλά και μάλλον κυρίως η συνεργασία των τοπικών αρχών με τους τοπικούς φορείς του πολιτισμού, ο σχεδιασμός και η προώθηση τοπικών πολιτιστικών προϊόντων που μπορούν να αναδείξουν την τοπική πολιτιστική ταυτότητα και γενικά η χάραξη μιας πολιτιστικής πολιτικής που θα λαμβάνει υπόψη της και θα αναδεικνύει εκείνα τα στοιχεία που συνθέτουν τον τοπικό πολιτισμό και φυσικά όχι μόνο τον λαϊκό-παραδοσιακό, αλλά και τον σύγχρονο (Καραμπέκου, Μιχαήλογλου, Νικολακοπούλου, & Χαραλαμπόγλου, 2012).

Τα τελευταία είκοσι περίπου χρόνια έχει εισαχθεί ένας νέος όρος στο πολιτιστικό λεξιλόγιο. Πρόκειται για τις πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες. Οι πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες θεωρείται ότι μπορούν να λειτουργήσουν ως μοχλοί πολιτιστικής και οικονομικής ανάπτυξης, ιδίως σε περιφερειακό και αστικό επίπεδο. Πολιτιστικές πολιτικές συνδυάζονται με περιφερειακές αναπτυξιακές πολιτικές και οι πόλεις γίνονται δημιουργικές και οι γειτονίες πολιτιστικές (Αυδίκος, 2014). Αξίζει να επιχειρήσουμε μια πολύ σύντομη επισκόπηση της εξέλιξης της έννοιας των δημιουργικών πόλεων, γιατί στην εξέλιξη της έννοιας αποτυπώνεται χαρακτηριστικά η ένταση ανάμεσα στην οικονομικοκεντρική και πολιτισμοκεντρική ανάπτυξη.

Την τελευταία δεκαετία ένας αρκετά μεγάλος και διαρκώς αυξανόμενος αριθμός πόλεων επιθυμεί να φέρει τον τίτλο της δημιουργικής πόλης και συχνά αυτοπροσδιορίζεται ως τέτοια. Η έννοια της δημιουργικής πόλης αναπτύχθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1990 στη Μεγάλη Βρετανία και τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής και σήμερα έχει εξαπλωθεί παγκόσμια. Η ιδέα κατάγεται από την οικονομία της εμπειρίας και τη δημιουργική οικονομία και αφορά στην αστική αναζωογόνηση, στην αναγέννηση της πόλης με επίκεντρο τον πολιτισμό και τη δημιουργικότητα. Η αναγέννηση επιδιώκεται με την υιοθέτηση και εφαρμογή μιας στρατηγικής για την προσέλκυση νέων επενδύσεων, την ανάπτυξη του τουρισμού, την αύξηση της απασχόλησης και την παραγωγή νέων προϊόντων.

Η αναγνώριση μιας πόλης ως «δημιουργικής» μπορεί να βελτιώσει σημαντικά τους οικονομικούς δείκτες και μεγέθη και μέσω της προστιθέμενης αξίας που αποκτά η ίδια η πόλη, το brand name της, που είναι η ταυτότητα εκείνη που τη διακρίνει από τις υπόλοιπες πόλεις και την κάνει για παράδειγμα επιθυμητό τουριστικό προορισμό για τον γενικό πληθυσμό ή για μια συγκεκριμένη πληθυσμιακή κατηγορία (Gathen,

Skoglund, & Laven, 2020). Μέσω της συμμετοχής των πόλεων σε κάποιο εθνικό ή διεθνές Δίκτυο δημιουργικών πόλεων, όπως για παράδειγμα το Δίκτυο της UNESCO⁷, οι πόλεις ανταλλάσσουν και τεχνογνωσία και καλές πρακτικές και την όλη εμπειρία τους.

Ο θεσμός των Δημιουργικών πόλεων της UNESCO ξεκίνησε το 2004 προκειμένου να ενισχύσει τη συνεργασία ανάμεσα στις πόλεις εκείνες που αναγνωρίζουν ότι η δημιουργικότητα μπορεί να έχει οφέλη στους τομείς της οικονομίας, του πολιτισμού και του περιβάλλοντος και γι' αυτό αποτελεί παράγοντα κλειδί για τη βιώσιμη ανάπτυξη⁸. Σύμφωνα μάλιστα με τον διεθνή οργανισμό Ηνωμένες πόλεις και Τοπικές κυβερνήσεις⁹, ο πολιτισμός θα πρέπει να αναγνωριστεί ως ο τέταρτος πυλώνας βιώσιμης ανάπτυξης¹⁰. Αυτό που έχει σημασία, επισημαίνει ο οργανισμός, είναι όχι τόσο η επίσημη ιεραρχική τοποθέτηση του πολιτισμού δίπλα στους άλλους τρεις πυλώνες της βιώσιμης ανάπτυξης (κοινωνία, οικονομία, περιβάλλον), αλλά η αναγνώριση της διασύνδεσης του πολιτισμού και με τους τρεις πυλώνες. Η δημιουργικότητα και ο πολιτισμός μπορούν να δώσουν ώθηση στην αλλαγή των πόλεων σύμφωνα με τους στόχους βιώσιμης ανάπτυξης της Ατζέντας 2030 των Ηνωμένων Εθνών. Πρόσφατα η Θεσσαλονίκη εντάχθηκε στο Δίκτυο Δημιουργικών Πόλεων Γαστρονομίας (Creative Cities of Gastronomy) της UNESCO.

---

⁷ <https://en.unesco.org/creative-cities/content/why-creativity-why-cities>, προσπελάστηκε στις 8/5/2022.

⁸ Βλ. και σχετικά με την πολύ ενδιαφέρουσα έννοια της πολιτιστικής βιωσιμότητας (cultural sustainability) στο <https://cercles.diba.cat/documentsdigitals/pdf/E130054.pdf>, (Duxbury & Gillett, 2007), προσπελάστηκε στις 13/5/2022.

⁹ United Cities and Local Governments (UCLG), <https://www.uclg.org/>, προσπελάστηκε στις 13/5/2022.

¹⁰ <https://www.agenda21culture.net/documents/culture-the-fourth-pillar-of-sustainability>, προσπελάστηκε στις 13/5/2022.

Η πολιτιστική πολιτική στην Ελλάδα

Η περίπτωση της Ελλάδας στο πεδίο της πολιτιστικής πολιτικής είναι οπωσδήποτε μια ιδιαίτερη περίπτωση. Κι αυτό γιατί από τα πρώτα χρόνια ζωής του ελληνικού κράτους, σε άλλοτε μικρότερο και άλλοτε μεγαλύτερο βαθμό, η πολιτιστική πολιτική αφορούσε σχεδόν αποκλειστικά στην ανάδειξη της αρχαίας πολιτιστικής κληρονομιάς (Χαμηλάκης, 2012). Αν και δεν αμφισβητείται η σπουδαιότητα του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού και η σημασία της διατήρησης και διάδοσής του έξω από το εθνικό πλαίσιο, η προσήλωση στην αρχαιότητα δεν άφησε αρκετό χώρο για ενασχόληση με τα ζητήματα του σύγχρονου ελληνικού πολιτισμού. Η ίδρυση το 2003 της Γενικής Διεύθυνσης Σύγχρονου Πολιτισμού στο Υπουργείο Πολιτισμού στόχευε ακριβώς στο να θεραπεύσει την καχεκτική πολιτική για τον σύγχρονο πολιτισμό¹¹.

Το «Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών» ιδρύεται για πρώτη φορά το 1971 στη διάρκεια της δικτατορίας. Το νέο Υπουργείο συγκέντρωσε αρμοδιότητες που μέχρι τότε ανήκαν κυρίως στο Υπουργείο Προεδρίας της Κυβερνήσεως, ώστε να ελέγχεται πλήρως ο χώρος των γραμμάτων και των τεχνών από τον πραξικοπηματία πρωθυπουργό (επιστημονική έρευνα και ανάπτυξη, η γενική διεύθυνση πολιτιστικών υποθέσεων και η γενική διεύθυνση αρχαιοτήτων και αναστηλώσεων) (Φλογαΐτης, 1987). Κατά την περίοδο της μεταπολίτευσης όταν πλέον θα αναδυθεί το αίτημα για κοινωνική και οικονομική ανασυγκρότηση, αρχίζει η εθνική πολιτιστική πολιτική να αποκτά σάρκα και οστά. Ήδη από τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης γίνεται αισθητή η ανάγκη διάχυσης της πολιτικής για τον πολιτισμό, από το κέντρο στην περιφέρεια, γεγονός που οδηγεί στην παροχή όλο και περισσότερων πολιτιστικών αγαθών και υπηρεσιών από τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης στους πολίτες τους. Σταδιακά και ιδιαίτερα τη δεκαετία του 1980, έρχονται στο προσκήνιο και στην Ελλάδα οι έννοιες της πολιτιστικής αποκέντρωσης και της πολιτιστικής δημοκρατίας. Έτσι, δίνεται έμφαση στη συμμετοχή των πολιτών *στα του πολιτισμού* και εισάγονται μερικοί από τους πλέον επιτυχημένους πολιτιστικούς θεσμούς, που εξακολουθούν μέχρι και σήμερα να αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της πολιτικής του πολιτισμού της χώρας. Πρόκειται για τον θεσμό των Δημοτικών Περιφερειακών Θεάτρων

---

¹¹ ΠΔ 191/2003

(ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ.)¹² και τον θεσμό της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας¹³. Η δεκαετία του 1990 σηματοδοτεί την εγκόλπωση και της οικονομικής λειτουργίας του πολιτισμού στο θεσμικό λεξιλόγιο, ενώ αναγνωρίζεται η σημασία του πολιτισμού για την κοινωνική και οικονομική συνοχή. Αξίζει να σημειωθεί το πρόγραμμα «Επικράτεια Πολιτισμού» (1997), στο πλαίσιο του οποίου το Υπουργείο Πολιτισμού και οι ΟΤΑ καλούνταν να συνεργαστούν. Τέλος, η φιλοξενία των Ολυμπιακών Αγώνων το 2004 είχε ως αποτέλεσμα τη βελτίωση των πολιτιστικών υποδομών και τη διεξαγωγή μιας πληθώρας πολιτιστικών δράσεων¹⁴.

---

¹² Η λειτουργία των ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. προβλέφθηκε από τον Έλληνα νομοθέτη για την υποστήριξη της περιφερειακής θεατρικής δραστηριότητας και την καλλιέργεια του θεατρικού κοινού στις περιφέρειες της χώρας. «Με την εγκύκλιο 27596/20-5/1983, το Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών ιδρύει, το πρώτο επίσημο περιφερειακό θεατρικό δίκτυο (ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ.) που αφορούσε τον ευρύτατο δυνατό θεατρικό πολυκεντρισμό με στόχο τις πόλεις της περιφέρειας και φορείς τους Δήμους ή τις ενώσεις Δήμων και Κοινοτήτων και τη στήριξη και επιχορήγηση του Υπουργείου». Απόσπασμα από την ιστοσελίδα του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, που περιλαμβάνει πληροφοριακό υλικό για την ιστορία του Υπουργείου, <https://www.culture.gov.gr/el/ministry/SitePages/history.aspx>, προσπελάστηκε στις 11/5/2022.

¹³ «Ο θεσμός της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης (ΠΠΕ), ο οποίος δημιουργήθηκε με στόχο να συμβάλει στην προσέγγιση των λαών της Ευρώπης, είναι μια κοινοτική δράση για την ανάδειξη του πλούτου της ποικιλομορφίας, των κοινών πτυχών των ευρωπαϊκών πολιτισμών και τη βελτίωση της αλληλοκατανόησης μεταξύ των ευρωπαίων πολιτών. Καθιερώθηκε, κατόπιν πρότασης της Μελίνας Μερκούρη, από το Συμβούλιο Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης τον Ιούνιο του 1985, ως διακυβερνητική πρωτοβουλία. Η κοινοτική δράση της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης προσέλκυσε πολλούς επισκέπτες, γνωρίζοντας ολοένα και μεγαλύτερη επιτυχία ανάμεσα στους Ευρωπαίους πολίτες. Η χώρα μας έχει ήδη φιλοξενήσει τον θεσμό της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης τρεις (3) φορές (Αθήνα 1985, Θεσσαλονίκη 1997 και Πάτρα 2006) και θα φιλοξενήσει τον θεσμό και το 2023 (Ελευσίνα)». Απόσπασμα από την ιστοσελίδα του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, που περιλαμβάνει πληροφοριακό υλικό για την ανάδειξη της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης.

<http://ecoc2023.culture.gr/el/%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%BA%CF%8C/>, προσπελάστηκε στις 11/5/2022.

¹⁴ Ιστορία του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, https://www.culture.gov.gr/DocLib/YPPOA_istoriko_images_2.pdf, προσπελάστηκε στις 9/5/2022.

Κεφάλαιο 2

Το θεσμικό πλαίσιο για την πολιτιστική πολιτική σε τοπικό επίπεδο

Το διεθνές θεσμικό πλαίσιο

Επειδή η UNESCO αποτελεί μέρος του συστήματος των Ηνωμένων Εθνών και 193 κράτη είναι μέλη του οργανισμού, δεν θα ήταν περίεργο, αλλά μάλλον λογικό να υποστηρίξει κανείς ότι οι διεθνείς συμβάσεις που υπογράφονται στο πλαίσιό της, όπως και τα κείμενα soft law (Διακηρύξεις, Συστάσεις) που παράγονται, αποτελούν τα θεσμικά θεμέλια της πολιτιστικής πολιτικής σε διεθνές επίπεδο.

Η UNESCO είναι ο διεθνής οργανισμός που στοχεύει «[σ]την παγίωση της ειρήνης μέσω πολιτιστικών δράσεων και εκφράσεων. Είναι κέντρο επικοινωνίας και συνάντησης λαών και πολιτισμών, αλλά είναι επίσης και κέντρο στο οποίο συνομολογούνται ή και τίθενται σε εφαρμογή διεθνείς συνθήκες και συμφωνίες, καταβάλλονται προσπάθειες για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τη διασφάλιση της ελευθερίας της έκφρασης, την περιφρούρηση της παγκόσμιας κληρονομιάς, υλικής και άυλης, την ενίσχυση και διάδοση της εκπαίδευσης, ιδίως σε λιγότερο ευνοημένες ζώνες του πλανήτη, την καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης και εμπορίας των πολιτιστικών αγαθών κτλ.¹⁵». Τα βασικά συμβατικά κείμενα της UNESCO, οι διακηρύξεις και οι συστάσεις του Οργανισμού αποτελούν διαχρονικά πηγή έμπνευσης για την πλειοψηφία των διεθνών οργανισμών που ασχολούνται με πολιτιστικά ζητήματα, ιδιαίτερα μάλιστα των ευρωπαϊκών, αλλά και των κρατών.

Για την πολιτιστική πολιτική σε τοπικό επίπεδο θα πρέπει να εστιάσουμε στη Σύμβαση της UNESCO για την Προστασία και Προώθηση της Πολυμορφίας των Πολιτιστικών Εκφράσεων (2005). Στη Σύμβαση υιοθετούνται μέτρα που αποσκοπούν στο να διασφαλίσουν το δικαίωμα των πολιτών να έχουν πρόσβαση σε μια ποικιλία

---

¹⁵ <https://www.mfa.gr/missionsabroad/unesco/greece-in-organization/unesco-kai-rolos.html>, προσπελάστηκε στις 4/5/2022.

πολιτιστικών αγαθών και δραστηριοτήτων, ενώ ταυτόχρονα προβλέπεται ένα σύστημα πολιτιστικής διαχείρισης με επίκεντρο την βιώσιμη ανάπτυξη¹⁶.

Στο Προοίμιο της Σύμβασης αναφέρεται μεταξύ άλλων ότι ο πολιτισμός θα πρέπει να ενσωματωθεί στο στρατηγικό σχεδιασμό των εθνικών και διεθνών πολιτικών, ότι έχει μεγάλη σημασία για την κοινωνική συνοχή, ότι η πολιτιστική αλληλεπίδραση και δημιουργικότητα είναι καταλύτες για την πρόοδο της κοινωνίας και ότι είναι ανάγκη να ληφθούν μέτρα για την προστασία της πολυμορφίας των πολιτιστικών εκφράσεων.

Στο άρθρο 2 της Σύμβασης καταγράφονται οι κατευθυντήριες αρχές που συμφωνήθηκαν ανάμεσα στα κράτη: 1) Αρχή σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών, 2) αρχή της κυριαρχίας, 3) αρχή της ίσης αξιοπρέπειας και του σεβασμού όλων των πολιτισμών, 4) αρχή της διεθνούς αλληλεγγύης και συνεργασίας, 5) αρχή της συμπληρωματικότητας των οικονομικών και πολιτιστικών όψεων της ανάπτυξης, 6) αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης, 7) αρχή της δίκαιης πρόσβασης, και 8) αρχή της ανοιχτότητας και ισορροπίας. Η κατοχύρωση της αρχή της συμπληρωματικότητας των οικονομικών και πολιτιστικών όψεων της ανάπτυξης σημαίνει την αναγνώριση της πολιτιστικής ανάπτυξης σε διεθνές επίπεδο, ενώ η αρχή της ίσης αξιοπρέπειας και του σεβασμού όλων των πολιτισμών, σημαίνει την αναγνώριση της πολιτιστικής πολυμορφίας ως έκφρασης της πολιτιστικής δημοκρατίας σε διεθνές επίπεδο.

Σύμφωνα με το άρθρο 13 της Σύμβασης, τα κράτη καταβάλλουν προσπάθειες για την ενσωμάτωση του πολιτισμού σε όλα τα επίπεδα των αναπτυξιακών τους πολιτικών, με σκοπό τη δημιουργία κατάλληλων προϋποθέσεων βιώσιμης ανάπτυξης και, μέσα στο πλαίσιο αυτό, την ενίσχυση εκείνων των εκφάνσεών της, που συνδέονται με την προστασία και την προώθηση της πολυμορφίας των πολιτιστικών εκφράσεων.

Επομένως, με βάση το Προοίμιο της Σύμβασης, τις κατευθυντήριες αρχές και το άρθρο 13, τα κράτη μέρη της σύμβασης θα πρέπει να προσπαθούν να ενσωματώσουν τον πολιτισμό κατά τρόπο ώστε να προάγεται η βιώσιμη ανάπτυξη και να προωθείται η πολιτιστική πολυμορφία. Η προσπάθεια αυτή των κρατών δεν αφορά μόνο το εθνικό επίπεδο, αλλά και -πρωτίστως ίσως- το τοπικό. Κι αυτό γιατί η πολιτιστική ανάπτυξη

---

¹⁶ <http://unescochair.uom.gr/?p=32>, προσπελάστηκε στις 9/5/2022.

προϋποθέτει την αποκέντρωση και η πολιτιστική πολυμορφία εντοπίζεται καταρχήν στο τοπικό επίπεδο.

Το ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο

Στο Προοίμιο της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) αναφέρεται ρητά ότι τα κράτη μέλη εμπνέονται από την πολιτιστική, τη θρησκευτική και την ανθρωπιστική κληρονομιά της Ευρώπης, ενώ στο άρθρο 3 της ΣΕΕ ο σεβασμός του πλούτου της πολιτιστικής¹⁷ και γλωσσικής πολυμορφίας και η μέριμνα για την προστασία και την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής κληρονομιάς ορίζονται ως κύριοι στόχοι της Ένωσης. Στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (άρθρο 13) ορίζεται ότι η τέχνη και η επιστημονική έρευνα είναι ελεύθερες και ότι η Ένωση σέβεται την πολιτιστική, θρησκευτική και γλωσσική πολυμορφία (άρθρο 22).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση δραστηριοποιείται στην τομέα του πολιτισμού συμπληρώνοντας την πολιτιστική πολιτική των κρατών μελών. Σύμφωνα με το άρθρο 6 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ), η Ένωση έχει αρμοδιότητα να αναλαμβάνει δράσεις για να υποστηρίζει, να συντονίζει ή να συμπληρώνει τη δράση των κρατών μελών στον τομέα του πολιτισμού.

Σύμφωνα με το άρθρο 167 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης,

1. Η Ένωση συμβάλλει στην ανάπτυξη των πολιτισμών των κρατών μελών και σέβεται την εθνική και περιφερειακή πολυμορφία τους, ενώ ταυτόχρονα προβάλλει την κοινή πολιτιστική κληρονομιά.
2. Η δράση της Ένωσης αποσκοπεί στην ενθάρρυνση της συνεργασίας μεταξύ κρατών μελών και, αν αυτό είναι αναγκαίο, υποστηρίζει και συμπληρώνει τη δράση τους στους ακόλουθους τομείς:

---

¹⁷ Και σε ευρωπαϊκό επίπεδο βλέπουμε ότι η έννοια της πολιτιστικής πολυμορφίας είναι ιδιαίτερα σημαντική, όπως και στη Σύμβαση της UNESCO για την Προστασία και Προώθηση της Πολυμορφίας των Πολιτιστικών Εκφράσεων (2005).

- βελτίωση της γνώσης και της διάδοσης του πολιτισμού και της ιστορίας των ευρωπαϊκών λαών,
- διατήρηση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς ευρωπαϊκής σημασίας,
- μη εμπορικές πολιτιστικές ανταλλαγές,
- καλλιτεχνική και λογοτεχνική δημιουργία, συμπεριλαμβανομένου του οπτικοακουστικού τομέα.

3. Η Ένωση και τα κράτη μέλη ευνοούν τη συνεργασία με τις τρίτες χώρες και τους αρμόδιους διεθνείς οργανισμούς στον πολιτιστικό τομέα, και ειδικότερα με το Συμβούλιο της Ευρώπης.

4. Η Ένωση όταν αναλαμβάνει δράσεις δυνάμει άλλων διατάξεων των Συνθηκών, λαμβάνει υπόψη της τις πολιτιστικές πτυχές, αποβλέποντας ειδικότερα στο σεβασμό και στην προώθηση της πολυμορφίας των πολιτισμών της.

5. Για να συμβάλει στην υλοποίηση των στόχων του παρόντος άρθρου:

- το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο αποφασίζοντας σύμφωνα με τη συνήθη νομοθετική διαδικασία και μετά από διαβούλευση με την Επιτροπή των Περιφερειών, θεσπίζουν δράσεις ενθάρρυνσης, χωρίς να εναρμονίζουν τις νομοθετικές και κανονιστικές διατάξεις των κρατών μελών,
- το Συμβούλιο, μετά από πρόταση της Επιτροπής, διατυπώνει συστάσεις.

Ως προς την περιφερειακή πολιτική, η Ένωση, προκειμένου να προαχθεί η αρμονική ανάπτυξη του συνόλου της, αναπτύσσει και εξακολουθεί τη δράση της με σκοπό την ενίσχυση της οικονομικής, κοινωνικής και εδαφικής της συνοχής. Επιδιώκεται η μείωση των διαφορών μεταξύ των επιπέδων ανάπτυξης των διαφόρων περιοχών και η μείωση της καθυστέρησης των πλέον μειονεκτικών περιοχών (άρθρο 174 ΣΛΕΕ). Στο άρθρο 175 της ΣΛΕΕ ορίζεται ότι η διαμόρφωση και η υλοποίηση των πολιτικών και δράσεων της Ένωσης καθώς και η υλοποίηση της εσωτερικής αγοράς, λαμβάνουν υπόψη τους στόχους του άρθρου 174 και συμβάλλουν στην πραγματοποίησή τους.

Στη Νέα ευρωπαϊκή ατζέντα για τον πολιτισμό (2018), η Επιτροπή χαρακτηριστικά αναφέρει ότι «[η] πλούσια πολιτιστική κληρονομιά και οι δυναμικοί πολιτιστικοί και δημιουργικοί τομείς της Ευρώπης ισχυροποιούν την ευρωπαϊκή ταυτότητα, δημιουργώντας το αίσθημα του ανήκειν. Ο πολιτισμός προάγει την ενεργό συμμετοχή

των πολιτών στα κοινά, τις κοινές αξίες, την ένταξη και τον διαπολιτισμικό διάλογο τόσο εντός της Ευρώπης όσο και σε ολόκληρη την υφήλιο. Φέρνει κοντά τους ανθρώπους, συμπεριλαμβανομένων των νεοαφιχθέντων προσφύγων και άλλων μεταναστών, και τους βοηθά να νιώσουν ότι ανήκουν σε μια κοινότητα. Οι κλάδοι του πολιτισμού και της δημιουργίας έχουν επίσης τη δύναμη να επιφέρουν βελτιώσεις στη ζωή των πολιτών, να μεταμορφώνουν κοινότητες, να δημιουργούν ανάπτυξη και απασχόληση, καθώς και να προκαλούν δευτερογενείς επιδράσεις σε άλλους τομείς της οικονομίας»¹⁸. Στους στρατηγικούς στόχους της ατζέντας περιλαμβάνονται 1) η αξιοποίηση της δύναμης του πολιτισμού και της πολιτιστικής πολυμορφίας για τους σκοπούς της κοινωνικής συνοχής και της ευημερίας (κοινωνική διάσταση), 2) η στήριξη της πολιτιστικής δημιουργικότητας στην εκπαίδευση και την καινοτομία, και για την απασχόληση και την ανάπτυξη (οικονομική διάσταση).

Παρατηρούμε ότι η πολιτιστική ανάπτυξη και η πολιτιστική δημοκρατία συνδέονται με οικονομική και κοινωνική συνοχή. Επομένως, η Ένωση μπορεί να αναπτύξει μια περιφερειακή πολιτιστική πολιτική «με σκοπό την αντιμετώπιση των υφιστάμενων κοινωνικών προκλήσεων μέσω της μετασχηματιστικής ισχύος του πολιτισμού.»¹⁹

Στο πλαίσιο αυτό η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρέχει χρηματοδοτική στήριξη στις τοπικές και περιφερειακές αρχές και βοήθεια για τη χάραξη ολοκληρωμένων στρατηγικών, ενώ αναλαμβάνει την ευαισθητοποίηση σχετικά με το δυναμικό των κλάδων του πολιτισμού και της δημιουργίας για την περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη²⁰.

---

¹⁸ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0267&from=EL>, προσπελάστηκε στις 9/5/2022.

¹⁹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0267&from=EL>, προσπελάστηκε στις 9/5/2022.

²⁰ <https://culture.ec.europa.eu/el/policies/politismos-se-poleis-kai-perifereies>, προσπελάστηκε στις 9/5/2022.

Το εθνικό θεσμικό πλαίσιο

Σε εθνικό επίπεδο, οι στόχοι και τα μέσα της πολιτικής του πολιτισμού, ως προς τις γενικές τουλάχιστον κατευθύνσεις, αποφασίζονται από την κυβέρνηση της χώρας. Πρόκειται για δικαιοπολιτική επιλογή και συνταγματική επιταγή και φυσικά δεν αφορά μόνο τα του πολιτισμού, αλλά όλους τους τομείς της κρατικής δραστηριοποίησης (άρθρο 82 Συντάγματος)²¹.

Στην κορυφή της ιεραρχίας της πυραμίδας της πολιτιστικής πολιτικής εδρεύει λοιπόν το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού. Το Υπουργείο συστάθηκε το 1971 και σύμφωνα με την επίσημη ιστοσελίδα του, στόχοι του «είναι η ενίσχυση και προστασία της καλλιτεχνικής και πνευματικής δημιουργίας και η προστασία και η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς μέσω αντίστοιχων νομοθετικών και θεσμικών παρεμβάσεων²²».

Με βάση τις προβλέψεις των άρθρων 101²³ και 102²⁴ του Συντάγματος το ελληνικό διοικητικό σύστημα διαρθρώνεται σύμφωνα με τις αρχές της αποκέντρωσης και της αυτοδιοίκησης. Αυτό που συνιστά την ειδοποιό διαφορά ανάμεσα στις δύο αρχές είναι ότι στο αποκεντρωτικό διοικητικό σύστημα οι αρμοδιότητες ασκούνται από κρατικά όργανα σε αποκεντρωμένο επίπεδο, στα οποία ασκείται ιεραρχικός έλεγχος από τα κεντρικά κρατικά όργανα, ενώ στο σύστημα της αυτοδιοίκησης, ασκείται κρατική εποπτεία η οποία συνίσταται μόνο σε έλεγχο νομιμότητας και δεν πρέπει να περιορίζει την ανάληψη πρωτοβουλιών από τα αυτοδιοικητικά όργανα για την εκπλήρωση της αποστολής τους.

Ο θεσμός της αυτοδιοίκησης θεραπεύει τη δυσκαμψία τους σκοπούς της έννομης τάξης να υπηρετούν μόνο διοικητικά όργανα που ανήκουν στο νομικό πρόσωπο του κράτους. Ο επιμερισμός της διοικητικής ύλης με την ίδρυση δημόσιων νομικών προσώπων, πέραν του κράτους, με δικά τους διοικητικά όργανα είναι γνώρισμα των κοινωνιών εκείνων που έχουν εξελιχθεί σε πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό και κατ' επέκταση

²¹ <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-84/>, προσπελάστηκε 4/5/2022.

²² <https://www.culture.gov.gr/el/ministry/SitePages/history.aspx>, προσπελάστηκε στις 4/5/2022.

²³ <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-104/>, προσπελάστηκε στις 9/5/2022.

²⁴ <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-106/>, προσπελάστηκε στις 9/5/2022.

θεσμικό επίπεδο. Φυσικά, προκειμένου τα διακριτά αυτά δημόσια νομικά πρόσωπα να μπορούν να εκπληρώσουν τους ιδρυτικούς τους σκοπούς θα πρέπει να διαθέτουν τα απαραίτητα περιουσιακά στοιχεία και το απαιτούμενο προσωπικό. Στο πλαίσιο της τοπικής αυτοδιοίκησης τα δημόσια νομικά πρόσωπα είναι επιφορτισμένα με αρμοδιότητες που αφορούν σε ζητήματα του πληθυσμού μιας συγκεκριμένης γεωγραφικά περιφέρειας (Σπηλιωτόπουλος, 2007). Όταν τα διοικητικά όργανα των δημόσιων νομικών προσώπων της τοπικής αυτοδιοίκησης προέρχονται μετά από διεξαγωγή εκλογικής διαδικασίας στην οποία συμμετέχουν οι πολίτες της περιφέρειας, τότε γίνεται λόγος για εφαρμογή της αρχής της «αυτοκυβέρνησης». Η αυτοκυβέρνηση σημαίνει ότι η τοπική αυτοδιοίκηση είναι δημοκρατική, αφού η λειτουργία της βασίζεται στην αρχή της λαϊκής κυριαρχίας (Πετράκος & Ψυχάρης, 2016).

Στην Ευρώπη ο θεσμός της τοπικής αυτοδιοίκησης έχει μακρά ιστορία και ιδιαίτερα στην περίπτωση της Ελλάδας σύμφωνα με ορισμένους θεωρητικούς, οι ρίζες του μπορούν να αναζητηθούν στην αρχαιότητα.. Ήδη πριν τη δημιουργία του ελληνικού κράτους, οι συντάκτες των επαναστατικών Συνταγμάτων, δίνουν μεγάλη σημασία στη λειτουργία του θεσμού της τοπικής αυτοδιοίκησης (Αθανασόπουλος, 2005), επιλογή που ακολουθούν τα μέλη των συντακτικών και αναθεωρητικών συνελεύσεων που ακολούθησαν.

Σύμφωνα με το ισχύον Σύνταγμα (άρθρο 102 παρ. 1) «[η] διοίκηση των τοπικών υποθέσεων ανήκει στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης πρώτου και δεύτερου βαθμού. Υπέρ των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης συντρέχει τεκμήριο αρμοδιότητας για τη διοίκηση των τοπικών υποθέσεων. Νόμος καθορίζει το εύρος και τις κατηγορίες των τοπικών υποθέσεων, καθώς και την κατανομή τους στους επί μέρους βαθμούς. Με νόμο μπορεί να ανατίθεται στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης η άσκηση αρμοδιοτήτων που συνιστούν αποστολή του Κράτους», ενώ σύμφωνα με την παράγραφο 2 του άρθρου 102 «[ο]ι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης έχουν διοικητική και οικονομική αυτοτέλεια. Οι αρχές τους εκλέγονται με καθολική και μυστική ψηφοφορία, όπως νόμος ορίζει²⁵». Από τα όσα ορίζονται στις ανωτέρω συνταγματικές διατάξεις μπορούν να εξαχθούν τα βασικά χαρακτηριστικά της τοπικής αυτοδιοίκησης στην Ελλάδα.

---

²⁵ <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-106/>, προσπελάστηκε στις 5/5/2022.

Σε ό,τι αφορά τη νομιμοποίηση και τη συγκρότηση των οργάνων τους προβλέπεται ότι αυτή οφείλει να είναι δημοκρατική. Σύμφωνα δε με τον Ευρωπαϊκό Χάρτη Τοπικής Αυτονομίας (ΕΧΤΑ) τα μέλη των συμβουλίων ή συνελεύσεων της τοπικής αυτοδιοίκησης εκλέγονται με ελεύθερη, μυστική, ίση, άμεση και καθολική ψηφοφορία²⁶. Δημοκρατική τοπική αυτοδιοίκηση δεν σημαίνει απλά εκχώρηση αποφασιστικών αρμοδιοτήτων της κεντρικής εξουσίας στα όργανα της τοπικής αυτοδιοίκησης. Σημαίνει ότι η άσκηση από τα τοπικά αυτοδιοικητικά όργανα των αρμοδιοτήτων που τους έχουν μεταβιβαστεί γίνεται με γνώμονα «τη βούληση του τοπικού πληθυσμού» (Χλέπας, Ο Ευρωπαϊκό Χάρτης Τοπικής Αυτονομίας. Διαμόρφωση και Εφαρμογή μιας Διεθνούς Συνθήκης για την Τοπική Αυτοδιοίκηση, 2020). Σημαίνει ότι η «τοπική αυτοδιοίκηση» γίνεται «τοπική δημοκρατία» (Χλέπας, Ο Ευρωπαϊκό Χάρτης Τοπικής Αυτονομίας. Διαμόρφωση και Εφαρμογή μιας Διεθνούς Συνθήκης για την Τοπική Αυτοδιοίκηση, 2020).

Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, η πολιτιστική δημοκρατία μπορεί να γίνει το όχημα για την άρση των ανισοτήτων και των αποκλεισμών μεταξύ των πολιτών και μπορεί ακόμη να βοηθήσει στην τόνωση της συμμετοχικότητας και την ενίσχυση της δημοκρατικής κουλτούρας. Έτσι, η πολιτιστική δημοκρατία φαίνεται ότι συνδυάζεται με την δημοκρατική τοπική αυτοδιοίκηση στο βαθμό, που εξυπηρετεί τους σκοπούς της δημοκρατικής διακυβέρνησης.

Ως προς τη διοικητική ύλη που τα όργανά τους διαχειρίζονται προβλέπεται απευθείας από το Σύνταγμα ότι αυτή είναι η ύλη των «τοπικών υποθέσεων». Στο Σύνταγμα δεν ορίζεται η έννοια της τοπικής υπόθεσης. Για να προσεγγίσουμε την έννοια θα ανατρέξουμε στον ΕΧΤΑ και πιο συγκεκριμένα στην παράγραφο 1 του άρθρου 3 αυτού, σύμφωνα με το οποίο «[μ]ε τον όρο «αυτονομία της τοπικής αυτοδιοίκησης» νοείται το δικαίωμα και η πραγματική ικανότητα των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ) να ρυθμίζουν και να διαχειρίζονται, στο πλαίσιο του νόμου, υπ' ευθύνη τους και προς όφελος του πληθυσμού τους, σημαντικό μέρος των δημοσίων υποθέσεων²⁷». Στον ΕΧΤΑ προτιμήθηκε ο όρος «δημόσιες υποθέσεις», γιατί οι όροι «τοπικές υποθέσεις» ή «δικές τους υποθέσεις» κρίθηκε ότι δεν ενδείκνυνται λόγω της

²⁶ Άρθρο 3 παρ. 2 ΕΧΤΑ, <https://rm.coe.int/1680719a3b>, προσπελάστηκε στις 6/5/2022. Ο ΕΧΤΑ κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον ν. 1850/1989 και ως πολυμερής διεθνής συνθήκη έχει υπερνομοθετική ισχύ.

²⁷ <https://rm.coe.int/1680719a3b>, προσπελάστηκε στις 6/5/2022.

γενικότητάς τους, που δυσχεραίνει τις ερμηνευτικές απόπειρες. Γεγονός είναι ότι μία αποκλειστική απαρίθμηση των υποθέσεων που αποτελούν τη διοικητική ύλη των ΟΤΑ, ιδιαίτερα σε συνταγματικό επίπεδο, θα περιορίζε πάρα πολύ το πεδίο δράσης τους, στερώντας στην ουσία τη δυνατότητά τους να ανταποκρίνονται στις ανάγκες των πολιτών τους. Ακόμη, το πεδίο δράσης τους θα περιορίζονταν σημαντικά αν στην έννοια της τοπικής υπόθεσης υπάγονταν μόνο εκείνα τα ζητήματα, τα οποία η κεντρική διοίκηση θα εξαιρούσε από τη διοικητική της ύλη, επειδή δεν θα τα αξιολογούσε ως αρκετά σημαντικά.

Το ερώτημα που ανακύπτει είναι εάν τελικά ο πολιτισμός θα μπορούσε να εμπίπτει στην έννοια της τοπικής υπόθεσης και κατά συνέπεια οι ΟΤΑ μπορούν να ασκούν πολιτιστική πολιτική έχοντας τεκμήριο αρμοδιότητας επί των τοπικών υποθέσεων. Επιχειρώντας μία απάντηση στο εν λόγω ζήτημα θα μπορούσε κανείς να ισχυρισθεί ότι ο πολιτισμός του τόπου και ο πολιτισμός για τον τόπο, δεν μπορεί παρά να αποτελεί τοπική υπόθεση και συνεπώς τα όργανα των ΟΤΑ είναι τα πλέον αρμόδια να ασκήσουν μια πολιτιστική πολιτική που θα στοχεύει στη βελτίωση της καθημερινότητας των πολιτών και θα συμβάλλει στην περιφερειακή ανάπτυξη και την εμβάθυνση της δημοκρατίας.

Ιδιαίτερη ωστόσο σημασία για την άσκηση οποιασδήποτε πολιτικής σε τοπικό επίπεδο έχει ο βαθμός αυτοτέλειας των ΟΤΑ. Στην ανάλυση αυτή ενδιαφέρει περισσότερο η συνταγματικώς κατοχυρωμένη οικονομική αυτοτέλειά τους. Οικονομική αυτοτέλεια σημαίνει ότι οι ΟΤΑ έχουν περιουσία που μπορούν να διαχειρίζονται, όπως επίσης και ότι το κράτος είναι υποχρεωμένο από τις συνταγματικές επιταγές να εξασφαλίζει στους ΟΤΑ τους πόρους που χρειάζονται για να ανταπεξέλθουν στο έργο τους. Έτσι, όσο αυξάνονται οι αρμοδιότητες που μεταβιβάζονται στους ΟΤΑ, θα πρέπει να αυξάνονται και οι πόροι τους. Διαφορετικά η παροχή ποιοτικών τοπικών διοικητικών υπηρεσιών είναι αδύνατη. Σε ό,τι αφορά τον πολιτισμό, η αυτοτέλεια των ΟΤΑ από τη μία μεριά σημαίνει ότι οι ΟΤΑ πρέπει να διαθέτουν επαρκείς πόρους για την πολιτιστική ζωή. Για παράδειγμα, η πολιτιστική υποδομή είναι απαραίτητη για την ανάπτυξη πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Από την άλλη μεριά, οι ΟΤΑ δύνανται να εξασφαλίσουν έσοδα από τις πολιτιστικές δραστηριότητες και να αυξήσουν τους πόρους τους από την εφαρμογή μιας στρατηγικής πολιτιστικής ανάπτυξης, που θα λαμβάνει υπόψη της και την οικονομία του πολιτισμού.

Πέραν των συνταγματικών προβλέψεων, ο κοινός νομοθέτης έχει διευρύνει σημαντικά το πεδίο δράσης των ΟΤΑ σε βασικούς τομείς αρμοδιοτήτων. Σημαντική καμπή σε επίπεδο διοικητικών μεταρρυθμίσεων υπήρξε την προηγούμενη δεκαετία το «Πρόγραμμα Καλλικράτης» (ν. 3852/2010) με το οποίο τέθηκαν τα θεμέλια μιας εκ βάθρων νέας αρχιτεκτονικής της αποκεντρωμένης διοίκησης και της τοπικής αυτοδιοίκησης. Κύρια επιδίωξη της μεταρρυθμιστικής αυτής απόπειρας ήταν η ενδυνάμωση των δήμων με τη μεταβίβαση πρόσθετων αρμοδιοτήτων σε αυτούς υπό το πνεύμα της αποκέντρωσης και του επιτελικού κράτους, αλλά και της αρχής της επικουρικότητας (Κανελλοπούλου, Μπερσίμη, Μήτσου, & Ρίζου, 2014). Σύμφωνα με τον ν. 3852/2010 (Μέρος Α΄ Σύσταση-Συγκρότηση Αυτοδιοίκησης και Αποκεντρωμένης Διοίκησης), οι δήμοι και οι περιφέρειες συγκροτούν τον πρώτο και δεύτερο βαθμό τοπικής αυτοδιοίκησης και ως έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας αποτελούν θεμελιώδη θεσμό του δημόσιου βίου των Ελλήνων, όπως αυτός κατοχυρώνεται από τις διατάξεις του άρθρου 102 του Συντάγματος και του Ευρωπαϊκού Χάρτη Τοπικής Αυτονομίας.

Με το «Πρόγραμμα Καλλικράτης» επιχειρείται για πρώτη φορά σε μεγάλο βαθμό μία όσο το δυνατόν εξαντλητική απαρίθμηση των αρμοδιοτήτων της τοπικής αυτοδιοίκησης, ενώ ταυτόχρονα προβλέπεται ένα μεγάλο μέρος αρμοδιοτήτων που ασκούσαν οι πρώην νομαρχιακές αυτοδιοικήσεις να μεταφερθούν στους δήμους σε τρία επάλληλα κύματα²⁸.

Ως προς τον τομέα του πολιτισμού, με το άρθρο 186 του ν. 3852/2010 ορίζεται ότι στις αρμοδιότητες των περιφερειών, περιλαμβάνονται, ιδίως η συμμετοχή σε προγράμματα πολιτιστικών και αθλητικών φορέων της περιφέρειας και των δήμων, ο συντονισμός δράσεων των πολιτιστικών φορέων της περιφέρειας, η υλοποίηση πολιτιστικών προγραμμάτων και εκδηλώσεων υπερτοπικής σημασίας, η θέσπιση βραβείων, χορηγιών και άλλων μέσων για την ενθάρρυνση της ανάπτυξης των γραμμάτων και των τεχνών των ψηφιακών δεξιοτήτων και των δεξιοτήτων τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών, με παράλληλη εποπτεία και ενίσχυση συλλόγων και φορέων που επιδιώκουν αντίστοιχους σκοπούς, η κοινή οργάνωση με τοπικούς φορείς πολιτιστικών εκδηλώσεων με σκοπό τη διατήρηση της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς και τη διάδοσή της στους νέους, η σύσφιξη των σχέσεων της περιφέρειας με τις

---

²⁸ Άρθρο 95 ν. 3852/2010.

δευτεροβάθμιες και τριτοβάθμιες Οργανώσεις Αποδήμων, που εκπροσωπούν πανελλαδικά ή διεθνώς όλους τους αποδήμους.

Επίσης σημαντικές είναι οι ρυθμίσεις του άρθρου 100 παρ. 5 του ν. 3852/2010 στις οποίες ορίζεται ότι οι Περιφέρειες για την εκτέλεση προγραμμάτων και την παροχή υπηρεσιών πολιτιστικού χαρακτήρα, όπως η ανάδειξη, προστασία και συντήρηση μνημείων, οι παρεμβάσεις σε διατηρητέα ή παραδοσιακά κτίρια και οικισμούς, η διάσωση και διάδοση στοιχείων του πολιτισμού, η ανέγερση και λειτουργία χώρων πολιτισμικών λειτουργιών, η υποστήριξη δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων που αφορούν την επιστήμη, τα γράμματα και τις τέχνες, μπορούν να συνάπτουν προγραμματικές συμβάσεις πολιτιστικής ανάπτυξης με το Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού.

Από την ενδεικτική και όχι αποκλειστική απαρίθμηση των πολιτιστικών αρμοδιοτήτων των περιφερειών μπορούμε να συμπεράνουμε ότι υπάρχει μεγάλο περιθώριο περαιτέρω εκχώρησης πολιτιστικών αρμοδιοτήτων στις αιρετές περιφέρειες.

Όσον αφορά στις αρμοδιότητες των Δήμων, στο άρθρο 75 ν. 3463/2006, μεταξύ των τομέων των αρμοδιοτήτων τους περιλαμβάνεται και ο τομέας της παιδείας, του πολιτισμού και του αθλητισμού. Έτσι, οι δημοτικές αρχές είναι αρμόδιες και για

- την ίδρυση και λειτουργία βιβλιοθηκών,
- την ίδρυση και λειτουργία κέντρων δημιουργικής απασχόλησης παιδιών,
- την εφαρμογή πολιτικών για την ανάδειξη και προστασία του τοπικού πολιτισμού,
- την προβολή των πολιτιστικών αγαθών και των σύγχρονων πολιτιστικών έργων που παράγονται σε τοπικό επίπεδο,
- τη δημιουργία πολιτιστικών και πνευματικών κέντρων, μουσείων, πινακοθηκών, κινηματογράφων και θεάτρων, φιλαρμονικών και σχολών διδασκαλίας μουσικής, σχολών χορού, ζωγραφικής, γλυπτικής κ.λπ.,
- τη μελέτη και εφαρμογή πολιτιστικών προγραμμάτων,
- την προστασία μουσείων, μνημείων, σπηλαίων, καθώς και αρχαιολογικών και ιστορικών χώρων της περιοχής και των εγκαταστάσεων αυτών,
- την επισκευή, συντήρηση και αξιοποίηση παραδοσιακών και ιστορικών σχολικών κτιρίων και κτιρίων που παραχωρούνται από δημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς,

- τη διοργάνωση συναυλιών, θεατρικών παραστάσεων και άλλων πολιτιστικών εκδηλώσεων
- την προώθηση πολιτιστικών ανταλλαγών, σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο, και
- την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού.

Σημαντική επίσης είναι η δυνατότητα που παρέχεται στους Δήμους σύμφωνα με το άρθρο 226 του Κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων (ν. 3463/2006), να συστήνουν δημοτικά ιδρύματα μεταξύ των οποίων και μουσεία ή άλλα επιστημονικά ιδρύματα. Τα ιδρύματα αυτά συνιστώνται, ως νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, ύστερα από απόφαση του δημοτικού συμβουλίου, με προεδρικό διάταγμα, που ορίζει το σκοπό, τα όργανα της διοίκησης, τους πόρους, την περιουσία, που αφιερώνεται σε αυτά και το όνομα του κάθε ιδρύματος.

Από τη νομοθεσία παρέχεται στους ΟΤΑ και η δυνατότητα διαδημοτικής συνεργασίας, είτε μέσω σύστασης Συνδέσμου Δήμων με ειδικό σκοπό την εκτέλεση έργων ή την παροχή συγκεκριμένων υπηρεσιών ή την άσκηση αρμοδιοτήτων τους, καθώς και για το σχεδιασμό και την κατάρτιση προγραμμάτων και μεθόδων για την ανάπτυξη του ευρύτερου χώρου τους, είτε βάσει του άρθρου 99 του ν. 3852/2010 χωρίς τη σύσταση νομικού προσώπου. Συνεπώς και τα δύο αυτά εργαλεία άσκησης πολιτικής και αρμοδιοτήτων των ΟΤΑ μπορούν να χρησιμοποιηθούν και για την άσκηση των πολιτιστικών τους αρμοδιοτήτων. Με τον νόμο 3852/2010 στον τομέα της Παιδείας, του Πολιτισμού και του Αθλητισμού προστέθηκαν μερικές ακόμη αρμοδιότητες, η οποίες όμως αφορούν κυρίως την Παιδεία και για το λόγο αυτό δεν θα συζητηθούν²⁹.

Οι πολιτικές του πολιτισμού των δήμων μπορούν να ανατεθούν και σε δημοτικές κοινωφελείς επιχειρήσεις (άρθρο 254 ν. 3463/2006) ή σε άλλου είδους επιχειρήσεις, όπως οι αναπτυξιακοί οργανισμοί του άρ. 2 του ν. 4674/20³⁰.

²⁹ Άρθρο 94, παρ.4 ν. 3852/2010

³⁰ Είναι ανώνυμες εταιρείες ειδικού σκοπού των ΟΤΑ, οι οποίες λειτουργούν υπέρ του δημοσίου συμφέροντος. Σκοπός των Αναπτυξιακών Οργανισμών είναι, ιδίως: α) η από κοινού με τους ΟΤΑ εφαρμογή της αναπτυξιακής πολιτικής προς όφελος των τοπικών κοινωνιών, β) η ενίσχυση της διοικητικής και τεχνικής επάρκειας των ΟΤΑ, μέσω της επιστημονικής, συμβουλευτικής και τεχνικής υποστήριξης, γ) η ωρίμανση και εκτέλεση έργων υποδομής, δ) η υλοποίηση δράσεων και έργων που εντάσσονται στους στόχους βιώσιμης ανάπτυξης της Ατζέντας 2030 του ΟΗΕ, ε) η εκτέλεση έργων και η παροχή υπηρεσιών ψηφιακής σύγκλισης, στ) η εν γένει υποστήριξη των ΟΤΑ στην υλοποίηση αυτοδιοικητικών αρμοδιοτήτων και ζ) η προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης, η συμμετοχή τους σε αντίστοιχα προγράμματα και η

Η πολιτιστική πολιτική παραμένει σε μεγάλο βαθμό συγκεντρωτική. Ναι μεν μεταβιβάστηκαν πολιτιστικές αρμοδιότητες στους Δήμους (άρθρο 94 ν. 3852/2010) και τις Περιφέρειες της χώρας (άρθρο 186 ν. 3852/2010) με σκοπό την πολιτιστική αποκέντρωση και την ενίσχυση των τοπικών πολιτιστικών θεσμών, όμως αυτές είναι αρκετά περιορισμένες συγκριτικά με το πλήθος των λοιπών αρμοδιοτήτων άλλων υπουργείων που μεταβιβάστηκαν στους ΟΤΑ διαχρονικά.

Η διστακτικότητα να μεταβιβαστούν περισσότερες πολιτιστικές αρμοδιότητες στους ΟΤΑ, ώστε το Υπουργείο Πολιτισμού να ασκεί έναν αποκλειστικά επιτελικό ρόλο στην χάραξη και άσκηση της πολιτιστικής πολιτικής δεν είναι κάτι καινούριο. Το 1978 -λίγα μόλις χρόνια μετά την ίδρυση του Υπουργείου Πολιτισμού- η Ελένη Φεσσά-Εμμανουήλ ανέδειξε τη διστακτικότητα αυτή ως ένα από τα κύρια μειονεκτήματα της εθνικής πολιτιστικής διοίκησης μαζί με την αρτηριοσκληρωτική διοικητική δομή του Υπουργείου Πολιτισμού και τον περιορισμό της κρατικής παρέμβασης στη «διακίνηση πολιτισμικών πιστώσεων» (Φεσσά-Εμμανουήλ, 1978). Οι παθογένειες αυτές, παρά την αναγνώρισή τους και τις προσπάθειες να αντιμετωπιστούν, ταλαιπωρούν την πολιτιστική διοίκηση μέχρι σήμερα (Πασχαλίδης, 2014).

εφαρμογή των σχετικών πολιτικών. Ο νόμος επομένως παρέχει στους ΟΤΑ τη δυνατότητα να ιδρύουν Αναπτυξιακούς Οργανισμούς, οι οποίοι από κοινού με τους ΟΤΑ θα εφαρμόζουν την αναπτυξιακή τοπική πολιτιστική πολιτική.

Κεφάλαιο 3

Μια βελτιωμένη στρατηγική για την τοπική πολιτιστική πολιτική

Μια επιτυχημένη πολιτιστική πολιτική σε τοπικό επίπεδο προϋποθέτει ότι οι θεσμικοί δρώντες στο πεδίο του πολιτισμού μπορούν, αφενός να αφογκράζονται τα διαφορετικά αιτήματα των πολιτών τη τοπικής κοινωνίας και να εξάγουν την κοινή συνισταμένη των αιτημάτων τους, αφετέρου να χαράσσουν και να ασκούν την πολιτιστική πολιτική με βάση τα δεδομένα της γνώσης, της έρευνας και της εμπειρίας (Πασχαλίδης, 2014). Επιπλέον, προϋποθέτει μια στρατηγική που θα αντιλαμβάνεται τόσο τους κρατικούς (Υπουργείο Πολιτισμού, ΟΤΑ, δημόσιοι πολιτιστικοί οργανισμοί), όσο και τους μη κρατικούς δρώντες (ιδιωτικοί πολιτιστικοί οργανισμοί) ως απαραίτητους για την πολιτιστική διαχείριση και θα ευνοεί τις μεταξύ τους συνέργειες. Οι συνέργειες κρατικών και μη κρατικών δρώντων δεν αμφισβητούν το μοντέλο πολιτιστικής πολιτικής που έχει επικρατήσει. Μπορούν όμως να το ανανεώσουν εμπλουτίζοντας το πολιτιστικό τοπίο και δίνοντας στην κοινωνία των πολιτών την ευκαιρία να διαδραματίσει έναν περισσότερο ενεργό ρόλο στο πολιτιστικό γίγνεσθαι. Σημασία έχουν και οι συνέργειες ανάμεσα σε περιφερειακούς και κεντρικούς κρατικούς δρώντες.

Η αξιολόγηση της πολιτιστικής πολιτικής είναι σημαντική. Προκειμένου να αξιολογούνται οι δημόσιες πολιτικές σε τοπικό και εθνικό επίπεδο θα πρέπει να συγκεντρώνονται και να δημοσιεύονται σχετικά στοιχεία. Ιδιαίτερα στο πολιτιστικό πεδίο, όπου η χρηματοδότηση -με βάση το κυρίαρχο μοντέλο πολιτιστικής πολιτικής- προέρχεται σχεδόν αποκλειστικά από δημόσιους πόρους, η διαφάνεια είναι εξαιρετικά σημαντική. Για το σκοπό αυτό το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει δημιουργήσει το Compendium, μια διαδικτυακή βάση δεδομένων, όπου συγκεντρώνονται και δημοσιεύονται δεδομένα για την πολιτιστική πολιτική των χωρών του Συμβουλίου της Ευρώπης σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο³¹. Δυστυχώς, η συμμετοχή της Ελλάδας στον εμπλουτισμό με δεδομένα της βάσης είναι μικρή, ενώ δεν έχουν αποσταλεί ποτέ δεδομένα για τις συνολικές δημόσιες δαπάνες στον πολιτισμό³². Η απουσία τέτοιων

³¹ <https://www.culturalpolicies.net/>, προσπελάστηκε στις 13/5/2022.

³² <https://www.culturalpolicies.net/statistics-comparisons/statistics/funding/#1558516517013-6cebadd0-3914>, προσπελάστηκε στις 13/5/2022.

στοιχείων δεν επιτρέπει τη διεξαγωγή ενός δημόσιου διαλόγου επί τη βάση δεδομένων και την εξαγωγή ορθών συμπερασμάτων για τις κατευθύνσεις της πολιτιστικής πολιτικής.

Δεν μπορεί κανείς να αμφισβητήσει ότι χωρίς την ύπαρξη πόρων, δεν είναι δυνατή καμία πολιτιστική διαχείριση. Η ύπαρξη όμως των απαραίτητων οικονομικών μέσων δεν σημαίνει αυτόματα και μια πολιτιστική διαχείριση αποτελεσματική με γνώμονα την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη και πρόοδο. Η κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη και πρόοδος σε τοπικό επίπεδο συνδέεται άρρηκτα και με την εισαγωγή καινοτομιών.

Οι τοπικές καινοτομίες είναι νέες ιδέες, που δεν προκύπτουν και δεν εφαρμόζονται τυχαία, αλλά συνειδητά και στοχεύουν στη βελτίωση. Το κατά πόσον οι τοπικές καινοτομίες είναι επιτυχημένες κρίνεται όχι αποκλειστικά και μόνο με οικονομικούς όρους, αλλά και με όρους κοινωνικούς. Επιπλέον, για την εφαρμογή μια τοπικής καινοτομίας θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαίτερες τοπικές συνθήκες. Αυτός είναι και ο λόγος που μια επιτυχημένη καινοτομία σε έναν τόπο, μπορεί να αποτύχει αν εφαρμοστεί σε έναν άλλο και το αντίστροφο. Φυσικά, πάντα είναι κρίσιμες οι αντιλήψεις των δρώντων. Ο τρόπος δηλαδή που αντιλαμβάνονται τον ρόλο τους, την έννοια της αλλαγής, αλλά και ο τρόπος που επικοινωνούν και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους (Χλέπας, Egner, & Heinelt, Η προέλευση των τοπικών καινοτομιών, 2021).

Στη χωρική μελέτη του ΟΟΣΑ για την περιφερειακή πολιτική της Ελλάδας μετά το 2020 επιχειρείται η αξιολόγηση της ελληνικής περιφερειακής πολιτικής και γίνονται συστάσεις για τη μέγιστη αξιοποίηση της πολιτικής περιφερειακής ανάπτυξης. Για την ώθηση της παραγωγικότητας, της ανταγωνιστικότητας και της δημιουργίας τοπικών θέσεων εργασίας σε όλες τις περιφέρειες προτείνεται μεταξύ άλλων η ανάπτυξη ολοκληρωμένων εθνικών και περιφερειακών στρατηγικών για τον τουρισμό σε μεσοπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο ορίζοντα. Στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει, σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, να επιτευχθεί η σύνδεση του τουρισμού με τις τοπικές αλυσίδες αξίας. Η ανάπτυξη και προώθηση θεματικών προϊόντων τουρισμού σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να παραβλέψει τη στενή σχέση του τουρισμού με τη γαστρονομία και τον πολιτισμό (ΟΟΣΑ, 2020).

Εξάλλου, το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) στηρίζει μια πιο κοινωνική και χωρίς αποκλεισμούς Ευρώπη, μέσω της υλοποίησης του Ευρωπαϊκού

Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων με την ενίσχυση του ρόλου του πολιτισμού και του βιώσιμου τουρισμού στην οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική ένταξη και την κοινωνική καινοτομία. Στον Κανονισμό (ΕΕ) αριθ. 2021/1058 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης και το Ταμείο Συνοχής σημειώνεται ότι «[θ]α πρέπει να προβλεφθεί ένας αποκλειστικός ειδικός στόχος για τη στήριξη των περιφερειακών οικονομιών που εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τους τομείς του τουρισμού και του πολιτισμού. Ο στόχος αυτός θα επιτρέψει την πλήρη αξιοποίηση των δυνατοτήτων του πολιτισμού και του βιώσιμου τουρισμού για την οικονομική ανάκαμψη, την κοινωνική ένταξη και την κοινωνική καινοτομία³³».

Μπορεί κανείς εύκολα να παρατηρήσει από τις αναφορές στα παραπάνω κείμενα ότι οι περιφερειακές κοινωνίες και οικονομίες δύνανται να ωφεληθούν από την σύζευξη τουρισμού, πολιτισμού και καινοτομίας.

Επομένως, μία βελτιωμένη στρατηγική για την τοπική πολιτιστική πολιτική

- θα πρέπει να ανταποκρίνεται στα αιτήματα και τις ανάγκες του συνόλου των πολιτών της τοπικής κοινωνίας,
- ο σχεδιασμός και η εφαρμογή της θα πρέπει να ανατίθεται σε εξειδικευμένο προσωπικό που διαθέτει τις κατάλληλες γνώσεις και εμπειρία και μπορεί να προτείνει τα κατάλληλα μέσα για την επίτευξη των επιδιωκόμενων στόχων,
- θα πρέπει να ευνοεί την αλληλεπίδραση των δρώντων στο πεδίο του πολιτισμού -δημόσιων και ιδιωτικών, περιφερειακών και κεντρικών-, ώστε η πολιτιστική πολιτική να εμπλουτίζεται με νέα σχήματα δράσης,
- να εγγυάται την επάρκεια των οικονομικών πόρων για τις ανάγκες συντήρησης της πολιτιστικής υποδομής, την παροχή πολιτιστικών υπηρεσιών και τη στήριξη της εν γένει πολιτιστικής δραστηριότητας και τη διαφάνεια,
- θα πρέπει μέσω του πολιτισμού να προωθεί και την κοινωνική ανάπτυξη τονώνοντας τη συμμετοχικότητα και στοχεύοντας στη συμπερίληψη και την άμβλυνση της περιθωριοποίησης,

---

³³ Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 2021/1058 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 24ης Ιουνίου 2021 για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης και το Ταμείο Συνοχής, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:32021R1058>, προσπελάστηκε στις 15/5/2022.

- να αξιοποιεί τις τοπικές καινοτομίες και να επιτύχει τη σύζευξη τουρισμού, πολιτισμού και καινοτομίας.

Όλα τα παραπάνω σίγουρα δεν είναι εύκολο να γίνουν από τη μια στιγμή στην άλλη. Μπορούν όμως να αποτελέσουν έναν οδηγό για τον σχεδιασμό μιας βελτιωμένης στρατηγικής για την τοπική πολιτιστική πολιτική με επίκεντρο τον πολίτη.

Η περίπτωση της Θεσσαλονίκης

Η Θεσσαλονίκη είναι μια πόλη με μακραίωνη ιστορία. Στην μακραίωνη ιστορία της οφείλεται η διαμόρφωση της ξεχωριστής πολιτιστικής της ταυτότητας η οποία τροφοδότησε ένα νέο αφήγημα για το παρόν και το μέλλον της πόλης, διαφορετικό από εκείνο που κυριάρχησε μεταπολεμικά. Στο νέο αυτό αφήγημα η Θεσσαλονίκη είναι μια κοσμοπολίτικη πόλη και θα πρέπει να επιδιώξει την κοινωνική και οικονομική της ανάπτυξη μέσω της πολιτιστικής πολιτικής. Στο πλαίσιο αυτό θα αναδειχθούν τρία παραδείγματα υποδειγματικής τοπικής πολιτιστικής πολιτικής.

Πρόκειται 1) για την αναγνώριση της πόλης της Θεσσαλονίκης ως γαστρονομικής πρωτεύουσας της Ελλάδας και την ένταξή της στο Δίκτυο Δημιουργικών Πόλεων της UNESCO, 2) για την ευρωπαϊκή διάκριση του Κέντρου Πολιτισμού της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας για την καλή πρακτική «Περιορισμός της εξάπλωσης του κορωνοϊού μέσω του πολιτισμού σε χώρους και εκδηλώσεις πολιτισμού και πολιτιστικής κληρονομιάς και 3) για την επιτυχημένη σε επίπεδο τοπικών συνεργειών Αστική μη Κερδοσκοπική Εταιρία «Μονή Λαζαριστών», στη διοίκηση της οποίας συμμετέχει και η Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας και ο Δήμος Παύλου Μελά, η οποία διοργανώνει κάθε καλοκαίρι στον χώρο της Μονής Λαζαριστών τον πολιτιστικό θεσμό του Φεστιβάλ της Μονής Λαζαριστών.

Τα παραδείγματα που θα αναδειχθούν αξιολογούνται ως περιπτώσεις υποδειγματικής πολιτιστικής πολιτικής με βάση τη στρατηγική που περιγράφηκε, κυρίως γιατί πετυχαίνουν τη σύζευξη πολιτισμού, τουρισμού και καινοτομίας, αλλά και τη συνεργασία των δρώντων στο πεδίο του πολιτισμού.

Γαστρονομία και τουρισμός

Οι κοινωνιολόγοι υποστηρίζουν ότι το φαγητό συμβάλλει στη διαμόρφωση της συλλογικής και της πολιτιστικής ταυτότητας των μελών μιας κοινότητας (Harrington & Ottenbacher, *Culinary tourism: A case study of the gastronomic capital*, 2010). Είναι δε άρρηκτα συνδεδεμένο με τον τόπο, αφού βρίσκεται σε διαρκή αλληλεπίδραση με το φυσικό περιβάλλον της περιοχής (το κλίμα, τη γεωγραφία) και την κουλτούρα των ανθρώπων που κατοικούν σε αυτήν (θρησκευτικές και εθνικές παραδόσεις, ιστορία, αξίες και πιστεύω) (Harrington, *Defining gastronomic identity: The impact of environment and culture on prevailing components, texture and flavors in wine and food*, 2005). Οι διατροφικές συνήθειες των ανθρώπων ενός τόπου και η κουζίνα τους είναι κομμάτι της καθημερινότητάς του, που έχει πλέον «αισθητικοποιηθεί» και έχει γίνει κομμάτι του πολιτισμού του (Xie, 2021).

Η γαστρονομία συνδέεται με την παράδοση, την ιστορία και τον πολιτισμό και μπορεί να προσελκύσει τουρίστες, που αναζητούν μια αυθεντική γαστρονομική εμπειρία. Μέσω της γαστρονομικής εμπειρίας οι τουρίστες δημιουργούν συναισθηματικούς δεσμούς και δεσμούς μνήμης με τα μέρη που επισκέφτηκαν (Staiff, 2014). Οι δεσμοί αυτοί αν και δεν σφυρηλατούνται μέσα σε μία στιγμή, αλλά αναπτύσσονται καθόλη τη διάρκεια της επίσκεψης, παραμένουν πολύ πιο ισχυροί από άλλους στο πέρασμα του χρόνου (Boniface, Cooper, & Cooper, 2021).

Η σημασία του γαστρονομικού πολιτισμού και της διατήρησής του έχει αναγνωριστεί από την UNESCO στα πλαίσια της Σύμβασης για την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς³⁴ (Romagnoli, 2019), ενώ το Δίκτυο των Δημιουργικών πόλεων της UNESCO, στο οποίο έγινε ήδη αναφορά, στοχεύει στην εδραίωση και ανάπτυξη μιας γαστρονομικής δημιουργικής τουριστικής βιομηχανίας (De Miguel Molina, De Miguel Molina, Campos, & Del Val Segarra Oña, 2016).

Ο Δήμος Θεσσαλονίκης αναγνωρίζοντας τη στενή σχέση του τουρισμού με τη γαστρονομία και τον πολιτισμό διεκδίκησε και πέτυχε τον Νοέμβριο 2021 την ένταξη της πόλης στο Δίκτυο Δημιουργικών Πόλεων της UNESCO ως γαστρονομικής πρωτεύουσας της Ελλάδας. Τον Ιούνιο του 2021 ο Δήμαρχος της πόλης, Κωνσταντίνος Ζέρβας, χαρακτηριστικά σημείωνε ότι «[η] πόλη μας είναι πράγματι ένα σταυροδρόμι

³⁴ <http://unescochair.uom.gr/?p=31>, προσπελάστηκε στις 14/5/2022.

γεύσεων με μια μοναδική κουζίνα, που έχει διαμορφωθεί από ποικίλες επιρροές και πολιτισμούς ανά τους αιώνες. Η μίξη πολιτισμών, ανθρώπων, υλικών αλλά και η αγάπη των Θεσσαλονικέων και των Μακεδόνων για το φαγητό μπορεί και πρέπει να μετατραπεί σε ένα ιδιαίτερο και πιστοποιημένο πλεονέκτημα της πόλης μας. Αναβαθμίζονται συνολικά η αγορά τροφίμου και η εστίαση, ενώ ενισχύονται οι παραδοσιακές αγορές, η τοπική τεχνογνωσία παραδοσιακών γαστρονομικών πρακτικών και μεθόδων, πάντα με περιβαλλοντικά βιώσιμη προσέγγιση³⁵». Σύμφωνα με την αντιδήμαρχο Πολιτισμού και Τουρισμού της Θεσσαλονίκης, Μαρία Καραγιάννη, ο επιτυχημένος θεσμός του Food Festival, που ξεκίνησε στην πόλη το 2011, με στόχο την ανάδειξη των προϊόντων και της γαστρονομίας της πόλης αποτέλεσε τη βάση της προσπάθειας ένταξης της Θεσσαλονίκης στο Δίκτυο. Η ίδια σημειώνει ότι «[έ]πρεπε να αναθεωρήσουμε όλη τη στρατηγική μας σε σχέση με τον τουρισμό εφόσον πλέον πρέπει να προσφέρουμε “εμπειρία” σύμφωνα με τη σύγχρονη τάση», ενώ η πρόεδρος της Ελληνικής Εθνικής Επιτροπής για την UNESCO, Καίτη Τζιτζικώστα, θεωρεί ότι «[...]είναι αυτονόητη η πρόσθετη αξία που αποκτά το ήδη διάσημο brand name της πόλης ως πρωτεύουσας της γεύσης» (Γεωργιοπούλου, 2022).

Καλές πρακτικές και ψηφιοποίηση

Την Βιομηχανική Κοινωνία διαδέχτηκε η Κοινωνία της Πληροφορίας και της Γνώσης. Στην Κοινωνία της Πληροφορίας και της Γνώσης η πληροφορική τεχνολογία κυριαρχεί επηρεάζοντας σχεδόν όλα τα πεδία της ανθρώπινης δραστηριότητας μετασχηματίζοντάς τα (Κάλλας, 2006). Και ο τομέας του πολιτισμού έχει επηρεαστεί από την κυριαρχία της πληροφορικής τεχνολογίας, ενώ σε διεθνές επίπεδο διαπιστώνεται συχνά ότι η πληροφορική τεχνολογία βρίσκει εξαιρετική εφαρμογή στο πεδίο της πολιτιστικής δραστηριότητας (Κόλλιας, 2007). Αυτό επιβεβαιώθηκε με το

³⁵ <https://thessaloniki.gr/%CE%B7-%CE%B8%CE%B5%CF%83%CF%83%CE%B1%CE%BB%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%B7-%CE%B4%CE%B9%CE%B5%CE%BA%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B5%CE%B9-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%BE%CE%B7-%CF%84%CE%B7/>, προσπελάστηκε στις 12/5/2022.

ξέσπασμα της πανδημίας και τον επακόλουθο περιορισμό των πολιτιστικών εκδηλώσεων και των πολιτιστικών δραστηριοτήτων εν γένει.

Στην Πλατφόρμα Εκμάθησης Πολιτικής (Policy Learning Platform)³⁶ του Προγράμματος INTERREG EUROPE³⁷ αξιολογούνται καλές πρακτικές σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Το έργο με τίτλο «Πολιτισμός και κληρονομιά για υπεύθυνες, καινοτόμες και βιώσιμες τουριστικές δράσεις³⁸» στο πλαίσιο του Προγράμματος Διαπεριφερειακής Συνεργασίας INTERREG EUROPE 2014-2020 του Περιφερειακού Ταμείου Ανάπτυξης Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας, το οποίο υπάγεται στην Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, διακρίθηκε στον τομέα του περιορισμού της εξάπλωσης του κορωνοϊού μέσω του πολιτισμού σε χώρους και εκδηλώσεις πολιτισμού και πολιτιστικής κληρονομιάς³⁹.

³⁶ <https://www.interregeurope.eu/policy-learning-platform>, προσπελάστηκε στις 12/5/2022.

³⁷ Σύμφωνα με τον επίσημο ιστότοπο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το πρόγραμμα διαπεριφερειακής συνεργασίας INTERREG EUROPE καλύπτει όλα τα Κράτη Μέλη της ΕΕ, καθώς και την Νορβηγία και Ελβετία, στο πλαίσιο του στόχου της Ευρωπαϊκής εδαφικής συνεργασίας, που συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ). Αποτελεί την συνέχεια του προγράμματος INTERREG IVG. Για την περίοδο 2014-2020, ο κύριος στόχος του είναι η βελτίωση των πολιτικών περιφερειακής ανάπτυξης μέσω της ανταλλαγής εμπειριών και βέλτιστων πρακτικών. Στοχεύει επίσης στην αξιοποίηση της τεχνογνωσίας για περιφερειακά θέματα και των βέλτιστων πρακτικών που έχουν εφαρμοστεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Το πρόγραμμα INTERREG EUROPE συγχρηματοδοτεί περιφερειακούς και τοπικούς φορείς, όπως δημόσιες διοικήσεις, οργανώσεις περιφερειακής ανάπτυξης, εκπαιδευτικά ιδρύματα κ.λπ., με στόχο τη δημιουργία δικτύων και την ανταλλαγή εμπειριών για διάφορα θέματα που θα αποτελέσουν τις βέλτιστες περιφερειακές πρακτικές σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Ορισμένα περισσότερο έμπειρα δίκτυα στοχεύουν στην αξιοποίηση παλαιότερων ορθών πρακτικών προκειμένου να ενισχύσουν την άμεση ανάπτυξη της περιφέρειάς τους στον συγκεκριμένο τομέα (κεφαλαιοποίηση). Το INTERREG EUROPE στοχεύει σε τέσσερις τομείς:

- Έρευνα, τεχνολογική ανάπτυξη και καινοτομία
- Ανταγωνιστικότητα των ΜΜΕ
- Οικονομία με χαμηλές εκπομπές άνθρακα
- Περιβάλλον και αποδοτική χρήση πόρων.

Με προϋπολογισμό 359 εκατομμύρια EUR από το ΕΤΠΑ, χρηματοδοτεί δύο τύπους δράσεων. Τα προγράμματα συνεργασίας αποτελούν ευκαιρίες για οργανώσεις από διαφορετικές χώρες να συνεργαστούν για 3 έως 5 χρόνια και να ανταλλάξουν βέλτιστες πρακτικές σε συγκεκριμένα θέματα πολιτικής. Οι πλατφόρμες εκμάθησης πολιτικών είναι χώροι για συνεχή μάθηση, στις οποίες έχουν πρόσβαση οι οργανισμοί που ασχολούνται με την περιφερειακή ανάπτυξη στην Ευρώπη.

https://ec.europa.eu/regional_policy/el/policy/what/glossary/i/interreg-europe,

προσπελάστηκε στις 12/5/2022.

³⁸ <https://rdfcm.gr/arhra/ypo-exelixa-efropaika-programmata/interreg-europe/christa-additional-activities/>, προσπελάστηκε στις 12/5/2022.

³⁹ <https://www.interregeurope.eu/good-practices/limiting-the-spread-of-coronavirus-through-culture-at-cultural-and-heritage-sites-and-events>, προσπελάστηκε στις 12/5/2022.

Το Κέντρο Πολιτισμού της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας είναι ο φορέας πολιτισμού της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας. Σκοπός του είναι η ενίσχυση και προαγωγή της πολιτιστικής ζωής και καλλιτεχνικής παιδείας και δημιουργίας στην Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας. Η κυριότερη δραστηριότητα του Κέντρου είναι η διοργάνωση και προώθηση πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Ιδρύθηκε το έτος 1996 και κατά τα χρόνια της λειτουργίας του έχει να επιδείξει σημαντική παρουσία στα πολιτιστικά δρώμενα, αρχικά του Νομού Θεσσαλονίκης και τώρα της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας, υλοποιώντας εκδηλώσεις είτε με αυτοδιοργανώσεις είτε σε συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, με Πολιτιστικούς και Κοινωνικούς Φορείς, ή με Εκπαιδευτικά Ιδρύματα. Το Κέντρο προβάλλει την πλούσια πολιτιστική και πολιτισμική κληρονομιά της Περιφέρειας, δημιουργεί, στηρίζει και αναδεικνύει σημαντικούς θεσμούς, στηρίζει νέους αλλά και καταξιωμένους δημιουργούς και ενισχύει τη συμμετοχή των πολιτών στα πολιτιστικά δρώμενα. Το 2019 το Κέντρο σε συνεργασία με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης δημιούργησε ένα νέο θεσμό, το «Φεστιβάλ Επταπυργίου». Το Φεστιβάλ αυτό φιλοδοξεί να αποτελέσει βασικό πολιτιστικό θεσμό της ευρύτερης περιοχής της βόρειας Ελλάδος και πόλο έλξης τουριστών, βοηθώντας να μετατραπεί η Θεσσαλονίκη από απλή στάση, σε τουριστικό προορισμό⁴⁰.

Το Κέντρο διακρίθηκε γιατί διοργάνωσε ένα πλήθος πολιτιστικών δραστηριοτήτων διαδικτυακά. Ακόμη, η ψηφιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς αποδείχθηκε ιδιαίτερα χρήσιμη, επιτρέποντας σε όσους το επιθυμούσαν να περιηγηθούν εικονικά στα σημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Με τον τρόπο αυτό όχι μόνο ο μόνιμος πληθυσμός ψυχαγωγούνταν, αλλά διατηρήθηκε το τουριστικό ενδιαφέρον και είναι πολύ πιθανό να αυξηθεί ο αριθμός των επισκεπτών της πόλης μελλοντικά⁴¹.

⁴⁰ Από την επίσημη ιστοσελίδα του Κέντρου Πολιτισμού της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας, <https://kepo.gr/%cf%80%ce%bf%ce%b9%ce%bf%ce%b9-%ce%b5%ce%af%ce%bc%ce%b1%cf%83%cf%84%ce%b5/%cf%84%ce%bf-%ce%ba%ce%ad%ce%bd%cf%84%cf%81%ce%bf-%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%cf%83%ce%bc%ce%bf%cf%8d/>, προσπελάστηκε στις 15/5/2022.

⁴¹ <https://www.pkm.gov.gr/default.aspx?lang=el-GR&page=35&pressid=23561>, προσπελάστηκε στις 18/5/2022.

Φεστιβάλ και τοπικές συνέργειες

Η αύξηση των φεστιβάλ στις πόλεις την τελευταία εικοσαετία οφείλεται στη σημαντική επίδρασή τους στην πολιτιστική ανάπτυξη, αφού αποτελούν πόλο έλξης για τουρίστες, που αναζητούν αυθεντικές εμπειρίες. Τα φεστιβάλ «αποτελούν μοναδικά πολιτιστικά προϊόντα που προσφέρουν πρωτότυπες εμπειρίες στους ενδιαφερόμενους επισκέπτες» (Κόνσολα & Καραχάλης, Πολιτιστική δράση και τοπική ανάπτυξη: Τα φεστιβάλ στις ελληνικές πόλεις της περιφέρειας, 2010). Εκτός από τα οικονομικά οφέλη που προέρχονται από τον πολιτιστικό τουρισμό, η διοργάνωση φεστιβάλ μπορεί να έχει εκπαιδευτικά, καλλιτεχνικά, κοινωνικά και πολιτικά οφέλη, ενώ συμβάλλει στην βελτίωση της εικόνας της πόλης, όπου αυτά πραγματοποιούνται (Allen & Shaw, 2000). Η εικόνα της πόλης αξιολογείται από τους επενδυτές και τους επισκέπτες και μπορεί να λειτουργήσει έτσι ώστε οι μεν πρώτοι να πειστούν να επενδύσουν στην τοπική οικονομία, οι μεν δεύτεροι να κατοικήσουν κάποτε στην πόλη που επισκέπτονται. Θα έλεγε κανείς ότι η θετική αυτή πολιτιστική εικόνα της πόλης μπορεί να γίνει το συγκριτικό της πλεονέκτημα προσελκύοντας ταυτόχρονα και άλλα μέλη της καλλιτεχνικής κοινότητας (Florida, 2002).

Οι τοπικές αρχές διαδραματίζουν σημαντικότατο ρόλο στη διοργάνωση των φεστιβάλ στις πόλεις. Τα φεστιβάλ που διοργανώνονται από τις τοπικές αρχές απολαμβάνουν το πλεονέκτημα της επάρκειας της χρηματοδότησης της διοργάνωσής τους. Από την άλλη μεριά όμως αντιμετωπίζουν ζητήματα που σχετίζονται με τη γραφειοπαθολογία, αλλά και την έλλειψη συχνά πολιτικής βούλησης ανάληψης οποιουδήποτε -μικρού ή μεγάλου- ρίσκου (Allen, O'Toole, Harris, & McDonnell, 2010).

Ένα περισσότερο ευέλικτο διοικητικό σχήμα, όπου οι τοπικές αρχές θα μπορούν να διαδραματίζουν καίριο ρόλο συμπράττοντας, ενώ συγχρόνως θα αποφεύγονται οι αγκυλώσεις που αναφέρθηκαν είναι οι Αστικές μη Κερδοσκοπικές Εταιρίες στις οποίες συμμετέχουν στο Διοικητικό τους Συμβούλιο εκπρόσωποι των δημοτικών ή/και των περιφερειακών αρχών. Μια τέτοια είναι η Αστική μη Κερδοσκοπική Εταιρία «Μονή Λαζαριστών», που από το 1991 διοργανώνει τον εξαιρετικά επιτυχημένο θεσμό του Φεστιβάλ της Μονής Λαζαριστών, που προσελκύει πλήθος κόσμου.

Η Εταιρία Διαχείρισης του συγκροτήματος της Μονής Λαζαριστών, η Αστική μη Κερδοσκοπική Εταιρία, ιδρύθηκε στις 30 Δεκεμβρίου 1998 από τη Νομαρχιακή

Αυτοδιοίκηση (ΝΑΘ), τον Δήμο Σταυρούπολης, το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος (ΚΘΒΕ), το Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (ΚΜΣΤ) και το Ειδικό Ταμείο Οργάνωσης Συναυλιών Κρατικής Ορχήστρας Θεσσαλονίκης (ΕΤΟΣ-ΚΟΘ). Σήμερα τα καθήκοντα της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης έχει αναλάβει η Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας και του Δήμου Σταυρούπολης ο Δήμος Παύλου Μελά. Η Εταιρία ανέλαβε τα καθήκοντά της από το 1999 και σταδιακά οργανώθηκε ώστε να μπορεί να υποστηρίζει τη λειτουργία του συγκροτήματος⁴².

Η περίπτωση της «Μονή Λαζαριστών» αξίζει να αναφερθεί πέρα από τη διοργάνωση του Φεστιβάλ και για έναν ακόμη λόγο. Οι τοπικοί θεσμοί επιδίωξαν και πέτυχαν να διασώσουν ένα συγκρότημα που ανήκει στην πολιτιστική κληρονομιά της πόλης, ανανεώνοντας τη χρήση του και μετατρέποντάς το σε πόλο πολιτιστικού τουρισμού, αλλά και παράγοντα πολιτιστικής και οικονομικής ανάπτυξης της ευρύτερης περιοχής⁴³.

---

⁴² <https://www.monilazariston.gr/B0E2D3E8.el.aspx>, προσπελάστηκε στις 14/5/2022.

⁴³ Για την ιστορία του κτιριακού συγκροτήματος <https://www.monilazariston.gr/6845B6D7.el.aspx>, προσπελάστηκε στις 15/5/2022.

Συμπεράσματα

Η πολιτιστική πολιτική της τοπικής αυτοδιοίκησης αφορά στην χάραξη και άσκηση πολιτιστικών πολιτικών στο τοπικό επίπεδο. Η έννοια της δημόσιας πολιτιστικής πολιτικής αναδύθηκε σταδιακά. Ο ρόλος της τοπικής πολιτιστικής πολιτικής θεωρείται καταλυτικός για την εμπέδωση της πολιτιστικής δημοκρατίας, της πολιτιστικής αποκέντρωσης και την επίτευξη της περιφερειακής πολιτιστικής ανάπτυξης.

Σήμερα υφίσταται θεσμικό πλαίσιο για την τοπική πολιτιστική πολιτική σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Στο διεθνές επίπεδο καθοριστικός είναι ο ρόλος που διαδραματίζει η UNESCO. Στη Σύμβαση για την Προστασία και Προώθηση της Πολυμορφίας των Πολιτιστικών Εκφράσεων (2005) υιοθετούνται μέτρα που αποσκοπούν να διασφαλίσουν το δικαίωμα των πολιτών να έχουν πρόσβαση σε μια ποικιλία πολιτιστικών αγαθών και δραστηριοτήτων, ενώ ταυτόχρονα προβλέπεται ένα σύστημα πολιτιστικής διαχείρισης με επίκεντρο την βιώσιμη ανάπτυξη. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο η Ευρωπαϊκή Ένωση δραστηριοποιείται στην τομέα του πολιτισμού συμπληρώνοντας την πολιτιστική πολιτική των κρατών μελών και αναπτύσσει περιφερειακή πολιτιστική πολιτική για την προώθηση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής. Σε εθνικό επίπεδο έχει διαμορφωθεί ένα μεικτό σύστημα, όπου το Υπουργείο Πολιτισμού συνυπάρχει με τους τοπικούς αυτοδιοικητικούς θεσμούς στο πεδίο της πολιτιστικής διοίκησης. Παρά το χαρακτηρισμό του όμως ως μεικτού, το εθνικό σύστημα παραμένει κατά βάση συγκεντρωτικό και βρίσκεται ακόμα πολύ μακριά από την κατάκτηση της αποκέντρωσης.

Μια βελτιωμένη στρατηγική για την τοπική πολιτιστική πολιτική θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη της τους πολίτες και τις ανάγκες τους, να ευνοεί τις συνέργειες των δρώντων στο πολιτιστικό πεδίο, να αξιοποιεί τις γνώσεις και την εμπειρία του εξειδικευμένου προσωπικού, να εγγυάται τους απαραίτητους οικονομικούς πόρους, να προωθεί την κοινωνική ανάπτυξη και να επενδύει στην καινοτομία. Η διεθνής αναγνώριση της Θεσσαλονίκης από την UNESCO ως γαστρονομικής πρωτεύουσας, η ευρωπαϊκή διάκριση ως καλής πρακτικής της δράσης στον τομέα του περιορισμού της εξάπλωσης του κορωνοϊού μέσω του πολιτισμού του Κέντρου Πολιτισμού της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας και οι τοπικές συνέργειες στο Φεστιβάλ της Μονής Λαζαριστών μελετώνται ως παραδειγματικές περιπτώσεις πολιτιστικής πολιτικής στα πλαίσια της προτεινόμενης βελτιωμένης στρατηγικής.

Βιβλιογραφία

- Abt, J. (2011). The Origins of the Public Museum. Στο S. Macdonald, *A companion to Museum Studies* (σσ. 115-133). West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Allen, J., & Shaw, P. (2000). *Festivals mean Business. The shape of Arts Festivals in the UK*.
- Allen, J., O'Toole, W., Harris, R., & McDonnell, I. (2010). *Festival and Special Event Management*. Australia: Wiley.
- Arnason, H., & Mansfield, E. (2013). *History of Modern Art* (7η εκδ.). United States: Pearson Education.
- Beskin, O. (1936). The place of art in the Soviet union. *PRISM: Political & Rights Issues & Social*, σ. 812.
- Boniface, B., Cooper, R., & Cooper, C. (2021). *Worldwide Destinations: The Geography of travel and tourism*. London: Routledge.
- Bordes, P. (2005). *Jacques-Louis David: Empire to Exile*. New Haven & London: Yale University Press.
- De Miguel Molina, B., De Miguel Molina, M., Campos, V., & Del Val Segarra Oña, M. (2016). Intangible Heritage and Gastronomy: The Impact of UNESCO Gastronomy Elements. *Journal of Culinary Science & Technology*, σσ. 293-310.
- Duxbury, N., & Gillett, E. (2007). Culture as a key dimension of sustainability : exploring concepts, themes, and models. *Working paper / Centre of expertise on culture and communities (CECC)*.
- Florida, R. (2002). *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community, and Everyday Life*. New York: Basic Books.
- Forrest, C. (2010). *International Law and the Protection of Cultural Heritage*. Abingdon : Routledge.
- Gathen, C., Skoglund, W., & Laven, D. (2020). The UNESCO Creative Cities Network: A Case Study of City Branding. Στο C. Bevilacqua, F. Calabrò, & L. Della Spina, *New Metropolitan Perspectives*. Springer.
- Gerstenblith, P. (2016). The Destruction of Cultural Heritage: A Crime Against Property or A Crime Against People. *The John Marshall Review of Intellectual Property Law*, σσ. 336-393.
- Glover, J. (1975). The Peak Period of Venetian Public Opera: The 1650s. *Proceedings of the Royal Musical Association*, 102, σσ. 67-82.
- Gripsrud, J. (2000). Learning from experience: Cultural policies and cultural democracy in the 20th century. *International Journal of Cultural Policy*, σσ. 197-209.
- Harrington, R. (2005). Defining gastronomic identity: The impact of environment and culture on prevailing components, texture and flavors in wine and food. *Journal of Culinary Science & Technology*, σσ. 129-152.
- Harrington, R., & Ottenbacher, M. (2010). Culinary tourism: A case study of the gastronomic capital. *Journal of Culinary Science & Technology*, σσ. 14-32.
- Hermann, P., & Ó hAdhmaill, F. (2020). The Historical Development of Concepts of Rights. Στο P. Herrmann, & G. McCann, *Intenational Human Rights, Social Policy and Global Development: Critical Perspectives* (σσ. 15-26). Bristol: Bristol University Press.
- Michaud, E. (2004). *The Cult of Art in Nazi Germani*. (J. Lloyd, Μεταφρ.) California: Stanford University Press.

- Mulcahy, K. V. (2010, Αύγουστος 7). Cultural Policy: Definitions and Theoretical Approaches. *The Journal of Arts Management, Law, and Society*, σσ. 319-330.
- Pakulski, J. (2007, Νοέμβριος 16). Cultural citizenship. *Citizenship Studies*, σσ. 73-86.
- Romagnoli, M. (2019). Gastronomic heritage elements at UNESCO: Problems, reflections on and interpretations of a new heritage category. *Journal of Intangible Heritage*, σσ. 158-171.
- Simpson, J. (1976). *Towards cultural democracy*. Strasbourg: Council of Europe.
- Staiff, R. (2014). *Re-imagining heritage interpretation: Enchanting the past-future*. London: Routledge.
- Storey, J. (2015). *Πολιτισμική Θεωρία και Λαϊκή Κουλτούρα*. Αθήνα: Πλέθρον.
- The European Task Force on Culture and Development. (1998). *In from the margins - A contribution to the debate on Culture and Development in Europe*. Council of Europe Publishing.
- UNESCO. (1969). *Cultural policy: a preliminary study*. Paris.
- Xie, P. (2021, Ιούλιος). Tourism Promotion Through the Unesco Creative City of Gastronomy. *Journal of Gastronomy and Tourism*, σσ. 195-206.
- Αθανασόπουλος, Κ. (2005). *Περιφερειακή Διοίκηση και Τοπική Ανάπτυξη*. Αθήνα: Κέντρο Επιμόρφωσης Μελετών Έρευνας και Ανάπτυξης.
- Αυδίκος, Β. (2014). *Οι πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες στην Ελλάδα*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Βενιζέλος, Ε. (1998). *Διαχρονία και συνέργεια: μια πολιτική πολιτισμού*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Γεωργιοπούλου, Τ. (2022, Μαρτίου 13). Η γαστρονομική...εξωστρέφεια της Θεσσαλονίκης. *Καθημερινή*. Ανάκτηση από <https://www.kathimerini.gr/society/561758227/i-gastronomiki-exostrefeia-tis-thessalonikis/>
- Ζορμπά, Μ. (2014). *Πολιτική του πολιτισμού*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ζορμπά, Μ. (2018, Οκτώβριος 9). Στρατηγικοί Στόχοι για τον Σύγχρονο Πολιτισμό. *Δελτίο Τύπου*. Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού. Ανάκτηση από <https://www.culture.gov.gr/el/Information/SitePages/view.aspx?nID=2412>
- Κάλλας, Γ. (2006). *Η Κοινωνία της Πληροφορίας και ο νέος ρόλος των κοινωνικών επιστημών*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Κανελλοπούλου, Α., Μπερσίμη, Ο., Μήτσου, Α., & Ρίζου, Σ. (2014). *N. 3852/10 (ΦΕΚ 87 Α/7-6-2010): Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης-Πρόγραμμα Καλλικράτης. Επικαιροποιημένη έκδοση*. (Π. Ζυγούρης, Γ. Δανόπουλος, & Δ. Κουτσούρη, Επιμ.) Αθήνα: Ε.Ε.Τ.Α.Α.
- Καραμπέκου, Λ., Μιχαήλογλου, Κ., Νικολακοπούλου, Χ., & Χαραλαμπίδου, Μ. (2012). Ο Τοπικός Πολιτισμός ως Μοχλός Ανάπτυξης: Η Περίπτωση της Περιφέρειας Ηπείρου. *Citybranding.gr*. Ανάκτηση από https://www.citybranding.gr/2012/07/blog-post_25.html
- Κόλλιας, Σ. (2007, Μάρτιος). Εθνικός ιστός πολιτισμικής γνώσης. *Τετράδια Πολιτισμού*, σσ. 7-15.
- Κόνσολα, Ν. (1990). *Πολιτιστική δραστηριότητα και κρατική πολιτική στην Ελλάδα. Η περιφερειακή διάσταση*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Κόνσολα, Ν., & Καραχάλης, Ν.-Γ. (2010). Πολιτιστική δράση και τοπική ανάπτυξη: Τα φεστιβάλ στις ελληνικές πόλεις της περιφέρειας. *Η Περιφερειακή Διάσταση της Νέας Στρατηγικής Ευρώπη 2020*. Αθήνα.

- Μουσταΐρα, Ε. (2012). *Συγκριτικό δίκαιο και πολιτιστικά αγαθά*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2000, Σεπτέμβριος 30). Το πολιτιστικό έλλειμμα της εποχής. *Το Βήμα*. Ανάκτηση από <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/to-politistiko-elleimma-tis-politikis/>
- ΟΟΣΑ. (2020). *Περιφερειακή Πολιτική της Ελλάδας μετά το 2020. Αξιολόγηση και Συστάσεις*. ΟΟΣΑ.
- Πασχαλίδης, Γ. (2014). Η ελληνική πολιτιστική πολιτική πριν, κατά και μετά την οικονομική κρίση. Στο Δ. Βουδούρη (Επιμ.), *Διαχείριση πολιτιστικών οργανισμών σε περίοδο κρίσης* (σσ. 26-36). Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- Περράκης, Σ., Τζιτζικώστα, Α., Σταματούδη, Ε., Ζερβάκη, Α., Κόρκα, Ε., & Παπαϊωάννου, Μ. (2014). *Η Σύμβαση για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς: 40 χρόνια μετά - μια κριτική αποτίμηση*. Αθήνα: ΣΙΔΕΡΗΣ Ι.
- Πετράκος, Γ., & Ψυχάρης, Γ. (2016). *Περιφερειακή ανάπτυξη στην Ελλάδα*. Αθήνα : Κριτική .
- Πέτρου, Σ. Ι. (2021). *Σύγχρονη Κοινωνική Θεωρία*. Θεσσαλονίκη: Μπαρπουνάκης.
- Σκουλάς, Γ., & Σκουλά, Δ. (2011). Το δικαίωμα του πολίτη στο πολιτιστικό περιβάλλον: Η συνταγματική και νομική του διάσταση στην παιδεία και στον πολιτισμό. *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, 1Ε(60).
- Σπηλιωτόπουλος, Ε. Π. (2007). *Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου*. Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Φεσσά-Εμμανουήλ, Ε. (1978). Το πρόβλημα της πολιτιστικής πολιτικής στην Ελλάδα. *Θέματα Χώρου + Τεχνών*, σσ. 59-65.
- Φλογαίτης, Σ. (1987). *Το Ελληνικό Διοικητικό Σύστημα*. Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Χαμηλάκης, Γ. (2012). *Το έθνος και τα ερείπιά του: Αρχαιότητα, αρχαιολογία και εθνικό φαντασιακό στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Χλέπας, Ν.-Κ. (2020). *Ο Ευρωπαϊκό Χάρτης Τοπικής Αυτονομίας. Διαμόρφωση και Εφαρμογή μιας Διεθνούς Συνθήκης για την Τοπική Αυτοδιοίκηση*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Χλέπας, Ν.-Κ., Egner, Β., & Heinelt, Η. (2021). Η προέλευση των τοπικών καινοτομιών. Στο Ν.-Κ. Χλέπας, & Π. Κολιαστάσης (Επιμ.), *Συνθήκες τοπικών καινοτομιών. Η σημασία των επικοινωνιακών μηχανισμών και των τοπικών αφηγημάτων*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Χριστοφίλοπουλος, Δ. Γ. (2005). *Προστασία Πολιτιστικών Αγαθών*. Αθήνα: Π.Ν. Σάκκουλας.
- Ψύλλα, Μ. (1992). Η πολιτιστική διάσταση της τοπικής ανάπτυξης. *Τοπική Αυτοδιοίκηση και Αποκέντρωση*, σ. 80 επ.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Ταμείο
ανάπτυξης και Ανθρώπινης
Πόρων

Ε.Π.
**ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ
ΔΗΜΟΣΙΟΥ
ΤΟΜΕΑ**

ΕΣΠΑ
2014-2020
ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (Ε.Σ.Δ.Δ.Α.)

Πειραιώς 211, ΤΚ 177 78, Ταύρος

τηλ: 2131306349 , fax: 2131306479

www.ekdd.gr